

İnsan Değerlendirmede Beşerî ve Kur'anî Ölçütler

M. Vehbi ŞAHİNALP*

Abstract

It is unanimously agreed that human being is the most superior, the most estimable and dignified creature. Yet, it is impossible to say that all of those who hold different views are in agreement on the issue of value judgement and the criteria of superiority. While considering a certain person, the Qur'an severely criticizes applying arbitrary and subjective value judgements.

In this article, the criticism levelled by the Qur'an against those who use arbitrary criteria in their consideration of the others, the reasons and content of this criticism and the alternatives put forward in the Qur'an are dealt with. To this effect, in our study, together with the Qur'an, we will analyze main Qur'anic Commentaries such as al-Tabari's Jami al-bayan, al-Razi's Mefatihul-ghaib, Ibn Kathir's Tafsirul-Kur'an. On the other hand, major hadith collections, like al-Bukhari's, al-Jami al-sahih and al-Tirmidhi's and Bayhaki's Sunan are among the hadith sources of our study.

Key words: İman, salihat, birr, takwa, adl, mal, evlat, hayat

Giriş

İnsanların ilahî irşattan yoksun kaldıkları fetret dönemlerinde, bireyle ve toplumlar, genellikle hep maddî mülahazalar üzerinden değerlendirilmişlerdir. Bu da sosyal yapılara göre toplumdan topluma farklılık arz etmiştir. Kimine göre, bu değer yargısı, kişinin kilosu, boyu-bosu; kimine göre, serveti, evladı, kabilesi ve aşireti; kimine göre soyu-sopu ve şöhreti; kimine göre makam, mevkii ve kariyeri; kimine göre gücü, kuvveti,

---

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, mvehbisahinalp53@gmail.com

cesareti ve cinsiyetidir.

Kur'ân-ı Kerim'e göre, Kâinatı ve başta insan olmak üzere kâinat içindeki tüm âlemleri yaratma, Allah Teâlâ'ya ait olduğu gibi, onlara sahiplik etme, onların hayat düzeni, disiplini ve yönetimiyle ilgili kural koyup, ona göre değerlendirme ve hüküm verme yetkisi de yine O'na aittir.¹ Buna göre, yüce Allah bu kâinatı baştanbaşa yaratırken tek bir atomu dahi boşuna yaratmadığı gibi,² onu başıboş da bırakmamıştır.³ Tüm kâinat ve içindeki her şey O'nun kontrolü altındadır.⁴ Çünkü kâinat O'nun izin ve iradesiyle vücut bulmuş ve yine O'nun izin ve iradesiyle mevcudiyetini sürdürmektedir.⁵ Her şeyin anahtarı O'nun yanında, her şeyin dizgini onun elindedir.⁶ O halde, kâinatın özü ve en mükemmel ürünü olan insanı her yönden en iyi ve en doğru değerlendirme yetkisi de, O'na aittir.⁷

Kur'ân-ı Kerim'de ölçme, "vezn" olarak, değerlendirme ise, "kader" olarak geçmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de "vezn" (وزن) kavramı, türevleriyle birlikte yirmi dört yerde, "kader" (قدر) kavramı ise, türevleriyle beraber bu anlamda otuz yerde geçmektedir.⁸

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ "O gün tartı, hakka göre olacaktır"⁹ ayetine göre, Hesap günü kurulacak olan Allah'ın mizanında, haktan başka hiçbir şeyin ağırlığı olmayacak ve tabii bütün ağırlığı olan da yalnız hak olacaktır. Kişinin yükü hakka yakınlığı oranında ağır ya da hafif gelecektir. İnsan, beraberinde getirdiği hakkın ağırlığı ile tartılacak ve sadece onun ölçüsüyle hesaba çekilecektir.¹⁰ Yüce Allah, inkârcıların değer yargılarına ve bu doğrultuda

¹ "Haberiniz olsun, yaratmak da, emir de (yalnızca) O'nundur. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir!" (A'raf, 7: 54).

² "Biz, bir 'oyun ve oyalanma konusu' olsun diye göğü, yeri ve ikisi arasında bulunanları yaratmadık." (Enbiya, 21: 16).

³ "Onda her şeyden ölçüsü belirlenmiş ürünler bitirdik." (Hicr, 15: 19).

⁴ Haşir Suresi, 23. Ayette geçen "el-Müheymin"; koruyan, şahit olan, ihtiyaçları gideren olmak üzere bir arada üç anlama gelmektedir. Müheymin'in de mefulü belirtilmediğinden, tüm mahlûkatın koruyucusu, yaptıklarını gözetleyen ve tüm kâinatın ihtiyacını karşılayan şekilde anlaşılır. Bkz. Ebü'l-A'lâ Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, tercüme: Muhammed Han KARANÎ, Yusuf KARACA, Nazife ŞİŞMAN, (ikinci basım. İstanbul: İnsan Yay. 1991).

⁵ "Allah, her şeyin yaratıcısıdır. O, her şey üzerinde vekildir." (Zümer, 39: 52); "Her şeyin hükümlerlik ve mülkünün elinde bulunduğu (Allah ne yücedir." (Yasin, 36: 83).

⁶ "Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur." (Zümer,39: 63).

⁷ "İşte biz böyle takdir ettik, ne güzel takdir ederiz biz!" (Mürselat, 77: 23).

⁸ Kader kavramı Kur'ân-ı Kerim'de, ayrıca "kısmak", "güç yetirmek" anlamlarında da kullanılmıştır.

⁹ A'raf, 7: 8.

¹⁰ Ebu'l-A'lâ Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, (trc. Muhammed Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman), II, 11.

kendilerince iyi diye değerlendirdikleri eylemlerine hiçbir önem vermeyeceğini açık bir şekilde duyurmaktadır.¹

Mücahid, tefsirinde bu ayetle ilgili şu hadis rivayetine yer vermektedir: "(Kıyamet günü) iri yapılı, uzun boylu, (dünyadayken) çok yiyip içen bir adam getirilerek (kendi değerleriyle) tartıya konulacak, onun ağırlığı (önemi) Allah katında bir sinek kanadı kadar bile olmayacaktır."²

Buna göre insanı değerlendirmede asıl sabit olan değer, Yüce Allah katındaki haktır. Hak, hadd-i zatında doğru ve makbul olan her şeydir. Bunun zıttı batıldır.³ Buna göre Yüce Allah'ın belirlediği hak ölçüsünün dışında kalan her şey batıldır. Kişilerin veya toplumların farklılığına göre hak çeşitleri olamaz. Bu nedenle, "hak birdir, taaddüt etmez" kuralı her zaman geçerliliğini korur. O halde hak noktasında bir karmaşaya meydan verilmemesi açısından hak ve batılı belirleme yetkisi, yine sadece yüce Allah'a aittir. Bu nedenle bazı kesimlerce çok önemsense bile, batıl şeylerin Allah katında hiçbir geçerliliği yoktur.⁴

Esasen Allah Teâlâ'nın, insanları ilkin yarattığı gibi, ölümünden sonra yeniden yaratmasındaki yüce maksadının, toplumun özü olan muteber ve makbul insanları ortaya çıkararak değerlendirmek olduğu, bazı ayetlerin akışından anlaşılmaktadır.⁵ İnsanın, Allah tarafından yaratılmış olduğunu kabul eden bir kimse, insana sahiplik edecek, niyet ve davranışlarına göre onu değerlendirecek olanın, yine Allah Teâlâ olduğunu kabul etmek durumundadır. Çünkü yaratmak ile değerlendirmek arasında direkt bir ilişki vardır.⁶

Dünyaya gelen her bir insanın, mutlu bir hayat sürdürmek istemesi, onun en temel ve tabii hakkıdır. Böyle bir arzu, herkesin ortak talebidir. Yüce Allah'ın zamanın icabatına göre, din adıyla insanlar için bazı yasalar, kurallar ve prensipler vaz'etmesindeki temel esprisi de bu ortak güçlü talebi karşılamaktır. Görünürde beşerî bazı dinamiklerin de aynı amaca yönelik

¹ "Bunlar. Rablerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenlerdir. Onların hayır adına yaptıkları her şey boşa gitmiştir. Artık Kıyamet günü Biz onlara bir değer vermeyiz." (Kehf, 18: 105).

² Ebü'l-Haccac Mücahid b. Cebr el-Kureşî, *Tefsîrü'l-Mücahid*, tahkik: Muhammed Abdü's-Selâm, I, 333.

³ Bkz. Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihah*, IV, 1480, "hkk" maddesi.

⁴ "Günahkârlar istemeseler de, (Allah,) hakkı gerçekleştirmek ve batılı geçersiz kılmak ister." (Enfal, 8: 8)

⁵ "İman edip salih amel işleyenlere adaletle karşılık vermek için yaratmayı başlatan, sonra onu iade edecek olan O'dur." (Yunus, 10: 4)

⁶ Bkz. el-Cevherî, *es-Sihah*, IV, 1471 "halk" ve "takdir" maddeleri.

olduğu söylenebilir. Ancak, ilâhî ve beşerî dinamikler arasındaki temel fark, beşerî bir takım dinamiklerin belirli çevrelere has çıkar endeksli olması; ilâhî dinamiklerin ise, hem evrensel boyutta herkese yönelik olması, hem de her iki dünya mutluluğunu hedefler şekilde yalnızca yüce Allah tarafından vaz'edilmiş olmasıdır.

Bu temel farklılığa dayalı olarak beşeri değer yargılarına göre bazen hayat dâhil, ferdin tüm hakları topluma feda edilebilirken, ilâhî kıstaslara göre ise, istisnâ bazı durumlar dışında genel bir kaide olarak ferdin tüm hakları saygın ve kutsal olup, kendi rızası olmaksızın en küçük bir hakkı bile topluma feda edilemez.¹ Kur'ân-ı Kerim'e göre, bir insanın hayat hakkını elinden almak, bütün insanlığın hayatına kast etmekle eş değerdir.²

İslâm'a göre insanlar, Allah'a kul olma ve mabûd olmaktan uzak olma noktalarında, tarağın dişleri gibi eşittir.³ Temelde aynı ana-babadan gelme noktasında ise herkes kardeş olup, takvadan başka kimsenin, kimseye üstünlüğü yoktur.⁴ Hedef, birilerini değil, herkesi bu temel ilke üzerinden iki dünyada da mutlu etmektir.

İlâhî ve beşerî olmak üzere, menşe' bakımından temelden farklı olan bu ölçütler, taşıdıkları özelliklerin etkilerinin meydana getirdiği gerçek anlamdaki bir mutluluk ve mutsuzluk gibi sonuçları bakımından da önemli farklılıklar arz eder.

Seyyid Kutub'un da dediği gibi, Kur'ân ile materyalizmin insana bakış farklılıkları; insanî değerlere saygı gösterilmesiyle onların çiğnenmesi,

¹ ed-Darekutnî'den yapılan rivayette Resulullah (s.a.s), "İslâm üstündür, hiçbir şey Ondan üstün tutulamaz!" hadisi, "Hakkın hatırı üstündür, hiçbir hatıra feda edilmez!" şeklinde yorumlanarak bazı metinlere geçmiştir. Bkz. el-Aclûnî, Keşfü'l-Hafa, I, 127.

² "Kim bir nefsi, bir başka nefse ya da yeryüzündeki bir fesada karşılık olmaksızın (haksızca) öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur." (Maide, 5: 32.)

Mevdûdî, Talmud'tan şöyle bir tespit yapmaktadır: "İsrail'den tek bir kişiyi öldüren, tüm ırkı öldürmüş gibi cezalandırılacaktır ve İsrail'den tek bir kişiyi koruyan, Allah'ın Kitabı'na göre, tüm dünyayı korumuştur." Bkz. Ebü'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, I, 477. Bu ise, İsrail Oğullarının Tevrat'ı nasıl ırkçı mülahazalarla değiştirdiklerini göstermektedir.

³ Enes İbn Malik'ten yapılan rivayete göre Resulullah (s.a.s); "İnsanlar tarağın dişleri gibi eşittirler." buyurdu." Bkz. Ebu Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Cafer el-Kuda'î, *Müsnedü'ş-Şihab*, tahkik: Hamdî b. Abdilmecid es-Selefi, I, 145.

⁴ "Allah, sizden Cahiliye'den kalma böbürlenmeyi ve babalarla öğünmeyi gidermiştir. Hepiniz Âdem'densiniz, Âdem de topraktır. Allah katında en değerliniz, takvaca en ileri olanınızdır." Bkz. Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *el-Meğazî*, I, 339. Hz. Peygamber (s.a.s), Veda Hutbesinde de şunlara dikkat çekmiştir: "Ey İnsanlar! Rabbiniz, birdir, hepiniz Âdem'densiniz, Âdem ise topraktır. Allah katında en değerliniz, takvaca en ileri olanınızdır. Arabın, Arap olmayanın üzerinde, takvadan başka hiçbir üstünlüğü yoktur." Bkz. Muhammed b. Afifi el-Hudarî, *Nurü'l-Yakîn, fi Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn*, I, 190.

insanın onurlandırılmasıyla aşağılanması gibi, toplumsal düzenin karakterini farklı şekillerde etkiler biçimde olmalarıdır.¹

Kur'ânî değerlendirme, tam anlamıyla adalet ilkesine dayalıdır. Adalet, dengelemek, dengede tutmak anlamına gelmektedir. Kur'âna' göre, toplum düzeninin dengede tutulması için; eşitlik adaleti (adl) ve liyakat adaleti (kıst) olmak üzere iki tür adalet ilkesini ön görmektedir.²

Toplumda yer alan, her ferdin, ilâhî vahye göre sağlam kıstaslara göre maddî ve manevî her türlü çıkar ve haklarının garanti altına alınması, hiçbir zaman tanrı tanımaz ve ölçü tanımaz varlıklı bazı kesimlerin işine gelmemiştir. Bu nedenle toplum üzerindeki egemenliği her zaman ellerinde tutmaya çalışan bu güçlerin, tarih boyunca, ilâhî mesajlara karşı hep direndiklerini hatta savaştıklarını; buna karşılık, hegemonya tutkusu olmayan avam halkın ise akl-ı selimle hareket ederek haktan yana tavır aldıklarını Kur'ân'ın, çeşitli ayetlerinden anlamaktayız. Bu temel bakış farklılıkları, hak ile batıl arasındaki tarihsel mücadelenin hep nirengi noktasını oluşturmuştur.

1. Kur'ân-ı Kerim'de Eleştirilen Bazı Beşeri Ölçüler

a. Mal ve Evlat Çokluğu

Kur'ân-ı Kerim'in beyanına göre, mal ve evlat, hayatın damarı ve ziynetidir. Evlat sevgisi, anne-baba açısından karşılıksız olup fitrî olduğundan yüce Allah, Baba ile evlat arasındaki bu alakaya yemin etmektedir.³ Bununla beraber, yüce Allah'ın mal ve evlattan bahseden birçok ayetlerde, malı evladın önüne çıkardığını görmekteyiz.⁴ Bunun nedeni, malın hem baba, hem de evlat için her zaman, her yerde bir destek ve ziynet olmasıdır. Ancak evladın ziynet oluşu babalık çağına varıncaya kadardır. Öbür taraftan evlat, neslin devamının vesilesiyken, mal hayatın idamesi bir araçtır.⁵ Bu nedenle dilimizde, "mal, canın yongasıdır" denilmiştir.

Her şeyden önce, İslâm, helâl dairede hayatın ziynetinden yararlanılmasına yasak getirmenin hiç kimsenin yetkisinde olmadığına vurgu yapmaktadır. "De ki! Allah'ın kulları için çıkarmış olduğu ziyneti ve güzel rızkı

¹ Seyyid Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur'ân*, I, 33.

² Kur'ân-ı Kerim'de, "adl" 19 yerde, "kıst" ise, 29 yerde geçmektedir.

³ "Babaya ve doğan çocuğa da yemin olsun!" (Beled, 90: 3)

⁴ Bu şekilde Kur'ân-ı Kerim'de mal ve evlattan bir arada bahsedilip de malın evlattan önce zikredildiği ayet sayısı 20' yi bulmaktadır. Bkz. Muhammed Fuad Abdü'l-Bakî, *el-Mu'cem'ül-Müfehres li elfazi'l-Kur'ân-ı Kerim*, I, 738 "mvl" maddesi.

⁵ Ebu's-Suûd, *İrşad-ü Akli's-Selim*, III, 253

kim yasaklayabilir?"¹ "Allah nimetinin eserini kulunun üzerinde görmekten hoşlanır."²

Böylece, insan tarafından Yüce Allah'ın üstün iradesine uygun bir tasarruf ve terbiye tedbirinin alınması durumunda mal ve evlat, ebediyet terazisinde tartılmaya değer büyük bir önem kazanmaktadır. Ancak sorumluluğu yerine getirilmeyen bir mal ve evlat ne kadar çok olursa olsun, geçici birer dünya ziyneti olmaktan, dolayısıyla insana büyük sorumluluk getirmekten ileri gidemez.

Kur'ân'da beyan buyrulduğu gibi, böyle bir hevese gönül bağlamaktansa, insana ahiret yurdunda ebedî hayır getirecek güzel söz, tutum ve davranış tarzları demek olan salihata değer verip onlara ilgi duymak, elbette daha hayırlıdır.³ Fena ve zevale mahkûm olan dünya hayatı ve ziynetiyle, ancak ahmak cahiller mağrur olabilir.⁴

Kur'ân'ı-Kerim'de, biri inkârcı, diğeri mü'minin olan iki kardeşin⁵ durumu, darb-ı mesel olarak Hz. Peygamber tarafından müşriklere anlatılması emredilmektedir. Bu kardeşlerin kıssaları, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle zikredilmektedir:

Onlara iki adamın örneğini ver; onlardan birine iki üzüm bağı verdik ve ikisini hurmalıklarla donattık, ikisinin arasında da ekinler bitirmiştik. İki bağ da yemişlerini vermiş, ondan (verim bakımından) hiç bir şeyi noksan bırakmamış ve aralarında da bir ırmak fıskırtmıştı. (İkisinden) Birinin başka ürün (veren yer) leri de vardı. Böylelikle onunla konuşurken arkadaşına dedi ki: "Ben, mal bakımından senden daha zenginim, insan sayısı bakımından da daha güçlüyüm." Daha sonra bahçesine girdi ve kendisine zulmederek: "Bunun hiç yok olacağını sanmam." dedi. "Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Buna rağmen Rabbime döndürülecek olursam, şüphesiz bundan daha hayırlı bir sonuç bulacağım."⁶

Bu ayetlerde konumuzla ilgili öne çıkan kısım, iki kardeşten zengin olan inkârcı Kartus'un, fakir olan mü'min kardeşi Yehuza'ya karşı *أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفْرًا* "Ben, mal bakımından senden daha zenginim, insan sayısı bakımından da daha güçlüyüm." demiş olmasıdır. Kartus, kardeşiyle tartışarak ve ona karşı böbürlenerek, "Ben, senden daha zengin olmak ve

¹ A'raf, 7: 32

² Bkz. Tirmizî, *Sünen*, V, 123.

³ Seyyid Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur'ân*, V, 66

⁴ Muhammed Ali es-Sabûnî, *Safvetüt-Tefasîr*, I, 192

⁵ Rivayete göre bu iki kardeş, Benî İsrail'den inkârcı olan Katrus ile mü'min olan Yehuza'dır. Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşaf an Hakâiki Gavâmidit-Tenzil*, IV, 12

⁶ Kehf, 18/ 32, 33, 34.

daha çok taraftar ve hizmetçi sahibi bulunmakla daha şerefliyim!" demiştir.¹ O, bunu ileri sürmekle, mal, evlat ve taraftar çokluğu yönünden dünyada kendisini üstün gördüğü gibi, aynı zamanda kendisine göre, "Ben, öldükten sonra bir hayatın olacağına inanmıyorum. Şayet olsa bile, bu dünyadakinden daha fazlasına sahip olacağım. Çünkü zenginlik ve servetim, Allah katında gözde olduğumun açık bir delilidir."² diyerek orada da üstünlüğünün devam edeceği iddiasında bulunmuştur.

Yüce Allah, bu ayetteki darb-ı meselle, biri inkârcı, diğeri mü'min olan iki kardeşin portresini çizmekle, temelde kardeş olan her kavmin, kendi peygamberine ilk karşı gelenlerinin ve ona ilk inananlarının ayrı ayrı genel karakterini ve böylece ayrılığa düşüş nedenlerini de ortaya koymaktadır.

Bu şekilde, çeşitli kavimlere gönderilen her bir peygambere daima ilk karşı çıkanlar, mal ve evlat çokluğunu, bu nedenle de makam mevki yüksekliğini kendileri için bir ayrıcalık kabul eden bu nedenle de insanlara tepeden bakan jakoben kesim olmuştur. Güçsüz çoğunluğun küçük bir kısmı ise, ya saflıklarıyla bunların büyüklüklerine inanarak veya bunların baskısı altında kalarak inkâr etmek durumunda kalmışlardır. Ancak bu kesimin önemli bir kısmı, gerçekleri görmezden gelmelerine neden olacak mal, makam mevki, şöhret gibi bir takıntıları olmadığı gibi, baskıcı zihniyetin istibdadı da onların gözlerini yıldırmadığı için gerçekten yana olmakta fazla gecikmediler. Kur'ân-ı Kerim mal ve evlat çokluğuyla şımaranların, her toplumda inkâra öncülük ettiklerini ve bu iki vasitanın kendilerini ahirette de kurtaracağına yönelik düşüncelerini şöyle haber vermektedir:

وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَدِّينَ

"..Ve yine; "biz mal ve evlat bakımından daha çoğunluktayız, biz azaba uğratılacak da değiliz" dediler."³

Bunlar, ahireti dünyayla kıyaslayarak, yüce Allah'ın dünyada kendilerine mal ve evlat verdiği gibi, ahirette de kendilerine azap etmeyeceğini sanmışlardır.⁴ Katade, bu ayetin tefsiri bağlamında; "insanları mal ve evlat çokluğuyla değerlendirmeyiniz! Zira servetler, bazen inkârcılara verilirken, mü'minlerden de kısılmış olabilir" demiştir.⁵

Bütün peygamberlerin mesajlarına ilk karşı çıkanların servet, nüfuz ve yetki sahibi olan zengin kimseler oldukları gerçeği Kur'an'ın birçok yerinde

¹ Muhammed Ali es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 191.

² Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, III, 171.

³ Sebe', 34: 35.

⁴ Muhammed Ali es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 556.

⁵ İbn Ebi Hatem, *Tefsîrü'l-Kur'ân-îl-'Azîm*, tahkik: Es'ad Muhammed et-Tayyib, XX, 3157.

zikredilmektedir.¹ Bu nedenle, her dönemde maddî üstünlüğü ellerinde tutan toplumun kodaman kesimleri, buldukları memleketin güç ve yönetimini de ele geçirmeyi hiçbir zaman ihmal etmemişlerdir. Çünkü servet hırsı, beraberinde hegemonya tutkusunu getirir. Sorumsuz bir hâkimiyet anlayışı ise beraberinde zulmü getirir.

Tarihe bir göz attığımızda, hâkimiyeti kayıtsız şartsız kendi öz hakları olarak gören tüm toplum şefleri için zulmün, iktidarlarının olmazsa olmazı olduğunu görmekteyiz. Bu zihniyet erbabı, hiçbir zaman kontrolleri altında tuttıkları toplumun ortak servetini, toplumun çıkarına değil, sadece kendi tahakkümlerini güçlendirerek devam ettirmek ve bencil duygularını tatmin etmek için kullandıklarını görmekteyiz. Bu nedenle Kur'ân'da, kendilerini hep başkalarından büyük gören elit tabaka için, "müstekbirûn" (مستكبرون),² inkârcılığa öncülük yaptıkları için de, "küfür öncüleri" anlamında, "eimmetü'l-Küfr" (أئمة الكفر),³ bu kesimin basit, güçsüz ve sıradan gördükleri halk kitlesi için de, "hor görülenler" anlamında "müstad'afûn" (مستضعفون) tabirleri kullanılmıştır.

Kur'ân, kendi halkı dahi olsa, hiçbir kimseye veya kimselere, toplumun herhangi bir kesimini insan hak ve hürriyetlerinden kısmen veya tamamen mahrum etmek şöyle dursun, onlarda en ufak bir kısıtlama yapma veya onlara en küçük bir saygısızlıkta bulunma hakkını asla vermemektedir. Bilerek bir hayvanı korkutmayı bile, onun hakkına bir saldırı olduğu gerekçesiyle yasaklamaktadır.

Kur'ân'a göre, bir İslâm devleti, ayrı bir ülkenin despot yönetimi tarafından zulme uğramaları sonucunda, çaresiz kalarak imdat isteyen güçsüz, savunmasız tebaasının feryatlarına karşı bile duyarsız ve sessiz kalmaz. Bu diktatörlerin zulümlerinden vazgeçmemeleri durumunda sırf bu mazlum, mağdur insanları kurtarmak amacıyla Kur'ân devlete, bu zalim yönetime karşı müdahale hakkını vermekte ve bunu başka bir ülkenin iç işlerine karışma olarak kabul etmemekte, aksine zulme karşı tepkisiz kalmayı, onu onaylamak olarak kabul etmektedir. Bu nedenle İslâm, "zulme rızanın zulüm, küfre rızanın ise, küfür" olduğuna hükmetmektedir.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا

"Size ne oluyor ki, Allah yolunda ve: "Rabbimiz! Bizi halkı zalim olan bu

¹ Bkz. En'am, 6: 123; A'raf, 7: 60, 66, 75, 88, 90; Hûd, 11: 27, İsrâ, 17: 16; Müminûn, 23: 24, 33, 38, 46; Zuhuruf, 43: 23.

² Bkz. Nahl, 16: 189.

³ Tevbe, 9: 188.

ülkeden çıkar, bize katından bir veli (koruyucu sahip) gönder, bize katından bir yardım eden yolla" diyen erkekler, kadınlar ve çocuklardan zayıf bırakılmışlar adına savaşmıyorsunuz?"¹

Başta hayat hakkı² olmak üzere saldırı olmak üzere, diktacıların insan haklarına yaptıkları saldırı ve haksızlıklarından dolayı sorgulanmayacakları yolundaki zanlarının kınandığı Sebe' Suresi 35. ayetinde, bu kesimin ellerindeki imkânların, seçkinliklerinin ve üstünlüklerinin bir delili olmakla beraber ahirette de kendilerini azaptan kurtaracak bir sığınak olacağına ilişkin iddiaları, bir ibret vesilesi olarak dile getirilmiştir.

Öbür taraftan, "dünyadayken kendilerine ibadet ettikleri ve kendilerinden yardım diledikleri cin ve meleklerin ahirette kendilerine hiç bir fayda sağlamayacağını, olsa olsa kendilerine fayda sağlayacak ve kendilerini koruyacak olan tek şeyin mal ve evlatları olacağını zannetmişlerdir."³

Mevduđî, bu ayetin tefsiri kapsamında bu kimselerin düşünce tarzını şöyle dile getirmektedir: "Biz, size nazaran Allah'ın daha gözde kullarıyız. İşte bu nedenle Allah bize, sizi mahrum bıraktığı veya az miktarda verdiği nimetlerden bol bol ihsan ediyor. Eğer Allah bizden hoşnut olmasaydı, bütün bu serveti, mal ve gücü bize verir miydi? O halde bu mal ve evlat varlığı, O'na yakınlığımızın delidir.⁴ Şimdi, bu dünyada bize bu kadar bol nimetler veren Allah'ın ahirette bizi cezalandıracağına nasıl inanırız?⁵ O, Kendilerine iyilikte bulunduğu kimseleri değil, sadece bu dünyada nimetlerinden mahrum bıraktıklarını cezalandıracaktır."⁶

Buna karşılık Kur'ân, rızkın bolluk veya darlığının, Allah'ın iradesi doğrultusunda cereyan eden iki durum olup, bolluğun kendi başına Allah'ın rızasının alameti olamayacağı gibi, darlığın da mutlak manada O'nun hoşnutsuzluğunun delili olamayacağını, her iki durumun sadece birer sınav vesilesi olduğuna⁷ dikkat çekerek, onların bu çürük ölçülerinin geçersizliğini şöyle ortaya koymaktadır:

¹ Nisa, 4: 75

² Hz. Peygamber'in (s.a.s), Beni İsrail'den bir kadının, elini tırmaladığı için bir kediyi hapsedip aç ve susuz bırakmakla ölümüne sebebiyet vermesi nedeniyle cehennemlik olduğuna dikkat çekmesi, İslâm'ın hayvan bile olsa hayat hakkına ne kadar önem verdiğinin delillerinden biridir. Bkz. Buhârî, I, 149; Müslim, II, 622.

³ Bkz. Seyyid Kutub, *Fi-Zilâli'l-Kur'ân*, VI, 120.

⁴ Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, XX, 410.

⁵ Mevduđî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, IV, 533.

⁶ Bkz. Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 34.

⁷ Bkz. Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, VI, 123.

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“De ki: "Şüphesiz benim Rabbim, rızık dilediğine genişletir, yayar ve kısar da. Ancak insanların çoğu bilmiyorlar."¹ Onlar bu dünyada rızık ve nimetlerin paylaşılma esasının hikmetini anlamıyorlar ve bu dünyada kendisine bol nimet verilenlerin Allah'ın sevgili kulu, az nimet verilenlerinse Allah'ın gazabına uğrayan kulları olduğu şeklinde, yanlış bir zanna kapılıyorlar. Oysa gerçek şu ki, çevresine açık ve gören gözlerle bakan herkes, çoğu durumda kötü ve iğrenç karakterlere sahip olanların zengin, buna karşın ahlâken temiz ve mükemmel insanların fakir olduğunu fark edecektir. Bu durumda hangi sağduyulu insan Allah'ın temiz karakterli kimseleri sevmediğini, günahkâr ve kötü insanları tasvip ettiğini söyleyebilir?"² O halde dünya hayatındaki rızık genişliği, Allah sevgisinin ve ebedî saadetin delili olarak zannedilmemelidir.³

Rızık bolluk ve darlık sebepleri, ister insan davranışına, ister Allah'ın hikmetine dayalı olsun, mal ve çocuk sahibi olmak, kendi başına Allah katında önde olmanın veya geride olmanın bir delili değildir. Allah katında ileride veya geride olmak, kişinin darlık ve bolluk hallerindeki tutum ve tasarruf şekline bağlıdır. O halde Allah, bir kimseye mal ve evlat bahşedip, kendisi de bunlarda güzel tasarrufta bulunursa, Allah'ın nimetine güzel bir karşılık vermiş olmasından dolayı, yüce Allah da onun sevabını artırır.⁴ Ancak kişi, bunlarda su-i istimal ederse de nimete karşı nankörlük etmenin ve emanete hıyanet etmenin cezasına çarptırılır.⁵

Kur'ân, “çokluk kuruntusu sizi o kadar oyaladı ki, sonunda kabirleri ziyaret ettiniz!”⁶ Ayetiyle, Kureyş'in çoklukla övünme yarışına girerek kabir ziyaretine gittiğine dikkat çekmektedir. Bu ziyaretin, tefsirlerde iki şekilde yorumlandığını görmekteyiz:

Birincisi; “mal ve nesep çokluğuyla övünme, esas vazifeniz olan Rabbinize ibadet etmekten o kadar sizi çok oyladı ki, sonuçta ehl-i kubur oldunuz. Bu oyalanmayla bir ömür tüketip sonunda kabre kadar geldiniz. (kabirlere defnedildiniz.)”

İkincisi; İbn Büreyde'den yapılan rivayete göre, “bu sûre, Ensardan Harise oğulları içindeki iki kabile hakkında inmiştir. Bunlar, “sizde falanlar,

¹ Sebe', 34: 36.

² Bkz. Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, IV, 533.

³ Muhammed Ali es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 557.

⁴ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, VI, 121.

⁵ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, s. 121.

⁶ Tekâsür, 102: 1, 2.

fanlar var, bizde de fanlar, fanlar vardır” diye birbirlerine karşı hayatta olan adam sayısı çokluğuyla üstünlük taslıyorlardı. Daha sonra, “haydi mezarlığa gidelim!” diyerek, bu sefer kabirleri birbirlerine göstermekle, “sizden fanlar vardı, bizden de fanlar vardı” diye diye bu sefer ölü çokluğuyla üstünlük sağlamaya çalıştılar. Onların, nasıl böyle boş işlerle meşgul olduklarını göstermek için bu sure (Tekâsür Suresi) inmiştir.”

İbn Kesir, birinci görüşün daha sahil olduğundan yanadır.¹ Taberî de aynı görüşü benimseyerek konuyla ilgili şu hadise yer vermektedir: Mutarrıf'ın, Babasından yaptığı rivayete göre, Babası Resulullah'ın yanına geldiğinde, O'nu bu sureyi okurken görmüş ve sureyi tamamlayınca da şöyle buyurduğunu duymuştur: “Âdemoğlu! Senin malın ancak yiyip tükettiğin, giyip eskittiğin veya tasadduk edip de bakileştirdiğindir.”²

Mal biriktirip, onunla övünmeyi kınayan diğler müstakil bir sure ise, “Hümeze Suresi”dir. Bu surede de, mal çokluğunu değer yargısı yapanlar şöyle kınanarak tehdit edilmektedirler:

Arkadan çekiştirip duran, kaş göz hareketleriyle alay eden her kişinin vay haline ki o, mal yığıp biriktiren ve onu saydıkça sayandır. Gerçekten malının kendisini ebedi kılacağını sanmaktadır. Hayır; andolsun o, "hutame'ye atılacaktır. "Hutame"nin ne olduğunu nereden bileceksin? Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir ki o, yüreklerin üstüne tırmanıp, çıkmaktadır. O, onların üzerine kilitlenecektir; (Kendileri de) Dikilip, yükseltilmiş sütunlarda (bağlanacaklardır)³

Mal çokluğunun üstünlük ölçüsü kabul edilerek güçsüzlerin alaya alınması, bir taraftan haksız bir büyülenme, diğler taraftan başkalarını hafife alma ve küçük düşürme olduğundan, kişilik haklarına bir saldırdır. Alaycılar bu hareketleriyle her ne kadar Yüce Allah'a bir zarar dokunduramazlarsa da, Kâinatın Sultanı olarak, riayetinin haklarını saldırganlardan almak, O'nun, hassas adalet prensibinin gereğidir.

Konuyla ilgili yukarıda geçen ayetlerden de anlaşılacağı üzere, mal ve evlat çokluğu, insanın zaaf noktalarındandır. Dikkat edilmediği takdirde insanın manen ayağının kolayca kaymasına neden olabilirler. Bu nedenle, yüce Allah, bu noktada mü'minleri de şöyle uyarmaktadır:

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

¹ Bkz. İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 473.

² Bkz. Taberî, *Cami'ul-Beyan*, XXIV, 580.

³ Hümeze, 102: 1-8.

Ey iman edenler, ne mallarınız, ne çocuklarınız sizi Allah'ı zikretmekten 'tutkuya kaptırıp, alıkoymasın'; kim böyle yaparsa, artık onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir¹

Beşer kalbi uyanık olmadığı, varlık gayesini anlamadığı ve kendisi için yüce bir hedef belirlemediği takdirde, in var olduğunun bilincinde olmadığı takdirde mal ve evlat, her ikisi de yüce Allah'ı zikretmekten (O'nun hoşlanacağı bir hayat tarzını takip etmekten) alıkoymaktadır. Ancak Kur'ân ve sünnetin takviyesiyle teyakkuzda olan bir kalp, sahibine mal ve evladın, oyalanmak için değil, yeryüzünde, hilafet ödevini yerine getirmesi için yüce Allah tarafından kendisine bahşedildiğini hatırlatır.² Burada "mal ve çocukların" özellikle zikredilerek vurgulanması, insanların umumiyetle mal ve çocuklarının hatırı için iman sorumluluklarından yüz çevirmeleri nedeniyledir. Çünkü insan umumiyetle bunlar yüzünden nifak, iman zaafiyeti, fısk ve itaatsizliğin bataklığına saplanır. Aslında kastedilen, insanı Allah'tan gafil eden dünyadaki her şeydir. Allah'tan gaflet, her kötülüğün asıl sebebidir.³

Bu başlıkla ilgili son olarak yüce Allah'ın şu hükmüne ve Hz. Peryamber'in ilgili hadisine yer vermede fayda vardır:

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir fitne (bir deneme) dir. Allah ise, büyük ecir (en güzel karşılık) O'nun katında olandır.

Beydavî, bu ayetin tefsiri sadedinde şunları söyler: "Mal ve çocuklarınız sizin için birer sınav vasıtasıdır. Allah sevgisini ve O'nun buyruklarına uymayı, mal ve çocuk sevgisine ve sırf onlar için çalışmaya tercih edenler için Allah katında büyük bir mükâfat vardır."⁴

Bu ayette geçen fitnenin iki anlama gelmektedir. Birincisi; "deneme sınama", ikincisi ise, "ilgi çekici şey" anlamına gelmektedir. Birinci anlama göre; "mal ve çocuklarınız, sizin için birer deneme sınama aracıdır. Onlarla ilgili olarak sınavdan başarıyla çıkmaya dikkat ediniz!" İkinci anlama göre ise, "mal ve çocuklarınız sizin için ilgi odağıdır. Bunlara sürekli veya aşırı bir şekilde ilgi duyarak Allah'ın emirlerini ihmal etmemeye, dikkat ediniz!" Bu şekilde, her iki anlam bakımından da ayette bir uyarı ve tembih vardır.⁵

et-Taberânî'nin, Ebu Malik el-Eş'arî'den yaptığı rivayete göre Resulullah

¹ Münafikûn, 63, /9

² Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, VII, 220.

³ Mevduî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, VI, 333.

⁴ Beydavî, *Envarü't-Tenzîl ve Esrarü't-Te'vîl*, I, 347.

⁵ Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, VII, 227.

(s.a.s); "Senin düşmanın, kendisini öldürdüğünde senin için bir nur olan veya seni öldürdüğünde cennete gireceğin kimse değil, asıl en büyük düşmanın, sulbünden gelen çocuğun ve elinin altındaki malındır"¹ buyurmuştur. Ebu Musa'nın rivayetinde ise, "sizden öncekileri helâk eden, sadece bu dinar ve dirhemlerdir. Bunların sizin için de helâk edici olduğunu görüyorum." Bu hadislerden, ilâhî iradeye uygun bir tasarruf ve eğitimden uzak her bir mal ve evladın, kişiyi ahirete yönelik aslî görevinden alıkoymucu potansiyel bir risk taşıdıkları anlaşılmaktadır.

b. Şeref ve Şöhret Üstünlüğü

Önceki tüm peygamberlerin döneminden, Hz. Peygamber (s.a.s)'in dönemine kadar, topluma hükmedenler, kendilerini içinde buldukları topluma, kendilerinin en şerefli, en asaletlisi ve en itibarlısı olarak saydırmaya çalışmışlardır. Bu kodamanlar, genel halk kitlesini özellikle güçsüz ve fakir kişileri; basit, bayağı insanlar, hatta toplumun en rezil kitlesi olarak kabul ederlerdi.² Bu nedenle kendilerini toplumun ileri geleni ve eşrafı olarak kabul ettirenler, her dönemde, peygamberlere inananların çoğunluğunu oluşturan fakir ve güçsüz insanlarla aynı safta yer almak istememişlerdir. Kur'ân-ı Kerim, bunun tipik örneğini Hz. Nuh kavmiyle Kureyş halkından vermektedir.

Hz. Nuh'un Kavminin bu şekil ileri gelenleri; "Sana, sıradan aşağılık insanlar uymuşken Biz sana inanır mıyız?" demişlerdi."³ Hz. Nuh'un öğüt kapsamında, onlara vermiş olduğu cevaplardan birisi de, "Ben mü'minleri, yanımdan kovacak değilim!"⁴ ve "Ben inananları yanımdan kovacak değilim!"⁵ şeklinde olmuştur. Yani, "eşrafınız ve ileri gelenleriniz değildirler, diye putları bırakıp, Allah'a inanan ve O'nun vahdaniyetini ikrar edenleri yanımdan uzaklaştıracak değilim!"⁶

Bu şekil bir karşılık verme, kendilerine göre, ihtişam ve erişilmezlikleri yönünden klâslarında görmedikleri mü'minlerle beraber aynı yerde oturamayacakları gerekçesiyle, Hz. Nuh'tan onları kovmasını işlemem eden taleplerine karşılık verilen bir cevaptır.⁷

¹ Nureddin Ali b. Ebi Bekir el-Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, X, 245.

² İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'ân'il-'Azîm*, IV, 317.

³ Şu'ara', 26: 111.

⁴ Şu'ara', 26: 114.

⁵ Hûd, 11: 29.

⁶ Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, XV, 300.

⁷ Bkz. İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'ân'il-'Azîm*, IV, 317.

Nitekim aynı zihniyet erbabı, Hz. Peygamber döneminde de kendisinden aynı şekilde yoksul mü'minleri yanından kovduktan sonra, yanı başında kendilerine has özel bir yer tahsis etmesini istemişlerdir.¹ Bunun üzerine yüce Allah, Hz. Peygamber'e; "Sabah-akşam Rablerine dua eden (mü'minleri) yanından kovayım deme!..Eğer öyle yaparsan zalimlerden olursun!"²uyarısında bulunmuştur. Gerek Hz. Nuh gibi geçmiş peygamberlerden, gerekse Hz. Peygamberden bu istekte bulunanlar, kendi toplumlarının ileri gelenleri, zenginleri, reisleri ve soyluları idi. Buna karşın, Hz. Peygamber dâhil tüm peygamberlere ilk inananların çoğunluğunu, fakir, güçsüz, işsiz, sosyal hayatta herhangi bir mevkii olmayan gençlerden oluşuyordu. El-Mevdûdî konuyla ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır:

"Kavminin, Hz. Nuh'a (a.s) inanmadıklarının sözde gerekçelerinden birisi de şuydu: "Nuh'un mesajında dikkate değer bir şey olsaydı, ona önce toplumdaki zenginler, bilginler, din adamları, soylular ve akıllı kimseler inanırdı; fakat bunların hiç biri ona inanmıyor; yalnızca ona uyanlar, toplumun sağduyudan yoksun en alt katmanına mensup akılsızlardır. Bu durumda, bizim gibi soylu ve makam sahibi kişiler, bu sıradan insanlara nasıl katılabilir?"

Herakliyus'un sorularına Ebu Süfyan, "Muhammed'e kavmimizin yoksulları, zayıfları ve bazı akılsız gençleri uyuyor" cevabını vermişti. Onlara göre, toplumun ileri gelenlerinin kabul ettiği, ancak gerçek olabilirdi. Çünkü yalnızca sağduyu ve değerlendirme gücüne sahip olanlar onlardı. Sıradan halkın, zaten sıradan oluşu, onların sağduyu ve değerlendirme gücüne sahip olmadıklarının deliliydi. Öyleyse, onların kabul ettiği bir şey, ileri gelenlerce reddedilirse, bu demektir ki, bu şey, herhangi bir kıymet ve değere sahip değildir."³

Müslüman olduklarını söyleyen, ancak bazen içlerindeki dışa vuran Medine münafıklarına; "(O zaman), siz de samimi halkın inandığı gibi inanın!" denildiği zaman, 'Biz beyinsizlerin inandığı gibi mi inanacağız?'

¹ el-Mâverdî tefsirinde, bu ayetin nuzûl sebebiyle ilgili olarak şöyle bir rivayete yer vermektedir: Hz. Peygamber (s.a.s)'in yanında; Ammar, Suheyb, Habbab, Bilâl ve İbn Mesûd gibi fakir sahabilerin bulunduğu bir sırada, Kureyş'in ileri gelenlerinden bbir grup, Resulullah(s.a.s)'ın yanına gelerek; "Ya Muhammed! Bunlar bizim azaldı kölelerimizdir, bunları yanından uzaklaştırırsan, sana uyabiliriz."demeleri üzerine Hz. Ömer,; "Ya Resulallah, onların ne yapacaklarını sırf öğrenmek için isterseniz geçici olarak bir deneyiniz."demesi üzerine, Resulullah(s.a.s) da buna yeltenince, bu ayet indi." Bkz. el-Maverdî, *Tefsîrü'l-Maverdî*, Thk. Es-Seyyid İbn Abdi'l-Maksud, II, 117

² Bkz. İbn Keşîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân'il-'Azîm*, 4, 318

³ Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, IV, 45.

dediler. Biliniz ki, gerçek beyinsiz (düşük akıllı) olanlar, kendileridir. Ancak onlar, bunu bilmezler.”¹

Mekke müşrikleri, daha da ileri giderek Resulün (s.a.s) sıradan bir insan olamayacağını, bu nedenle, Kur’ân’ın aristokrat sınıfına mensup Mekkeli Velid b. Muğire’ye veya Taif’li Urve Mes’ud es-Sakaffi’ye inmesi gerektiğini söylüyorlardı.² Kur’ân, bir ibret olarak onların bu iddialarına şöyle yer vermektedir: “..Ve "Bu Kur'an iki şehrin (Mekke ve Taif) birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?" dediler.”³

Tüm bu iddia ve itirazlar, süreç bakımından aralarında asırlar bile olsa, inkârcıların, peygamberler dâhil insanları değerlendirmedeki ölçütlerinin aynı olduğunu göstermektedir.

c. Cinsiyet Farklılığı

Şunu, unutmamak gerekir ki, dilimizde evlat denildiği zaman, cinsiyet farkı gözetilmeksizin, kız ve erkek çocukları bir arada kast edilir. Ancak cahiliye insanının, öğündüğü evlat, kesinlikle kız evlat değil, sadece erkek çocukları idi. Bu insanlar, kız çocuklarıyla öğünmek şöyle dursun, onlardan ar duyarak nefret ediyorlardı.

Cahiliye Arapları, evlatları cinsiyetlerine göre kendileriyle Allah arasında bir paylaşım tabi tutuyorlardı. Yani hoşlanmadıkları kız çocuklarını Allah’a, erkek çocuklarını da kendilerine ayırıyorlardı.⁴ Böyle bir ayırım, Kur’an’ın beyanıyla çarpık ve haksız bir paylaşım idi.⁵

Cahiliye Araplarının, bir taraftan Lât, Menat ve Uzza isimli putlara,⁶ Allah’ın kızları olarak kabul ettikleri melekleri sembolize etmeleri hasebiyle birer ilâhe (tanrıça) olarak taparlarken,⁷ öbür taraftan da kız çocuklarından ar duyarak nefret etmeleri ve bu nedenle onları diri, diri toprağa gömmeleri, büyük bir çelişkiydi.

Bu itibarla, kendilerini Cahiliye toplumun eşrafı olarak kabul edenlerin, batıl inançlarının kompleksinden kaynaklanan ar ve itibar duygusuyla kendi

¹ Bakara, 2: 13.

² Bkz. Diyanet İşleri (yeni) Meali, Zuhruf, 43: 31. ayet açıklaması.

³ Zuhruf, 43: 31.

⁴ Bkz. Nahl, 16: 62.

⁵ "Erkek (evlat) sizin, dişi de O'nun mu? Eğer öyleyse, bu çarpık bir paylaşım"dır." (Necm, 53: 22).

⁶ Lât, Beni Sakif'in; 'Uzza, Kreyş'in; Menat ise, Beni Hilâl'in taptığı putlardı. Bkz. İbn Ebi Zemeneyn, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, tahkik: Ebu Abdillâh Huseyn b. 'Ukkâşe, IV, 308.

⁷ Bkz. Ebu Muhammed Mekki b. Ebî Talib, *el-Hidaye ilâ Bülûğ'i'n-Nihaye*, XI, 7157.

kız çocuklarını kendi elleriyle diri, diri toprağa gömmeleri¹ ve bundan da zevk duymaları,² Kur'ânî ölçülerine göre, sevgi, şefkat ve merhamet gibi insanî değerlerin erozyona uğraması demek olduğundan, hadd-i zatında tam bir arsızlık ve itibarsızlık idi. Bu nedenle Kur'ân, bu çirkin cinayeti işleyenleri, yoldan çıkmışlık ve kuş beyinlilikle nitelemekle beraber, dünya ve ahirette de büyük zarara uğrayacaklarını haber vermektedir.³

Esasen İslâm öncesi Araplarda çocuk öldürme geleneği; açlık korkusu, inanç gereği olarak çocuk kurban etme düşüncesi ve ar duygusu olmak üzere üç temel anlayışa dayanıyordu.

Açlık endişesiyle kız, erkek ayırımı yapılmadan çocuk öldürülürdü. Kurban olarak, ya ilâhlara yaklaşma veya adak olarak çocuk kurban edilirdi. Meselâ, bir kimse; "şu kadar oğlum olursa bir tanesini kurban ederim!" diye dilek tutup, dileğinin yerine gelmesi durumunda oğullarından bir tanesini kurban ederdi. Nitekim Resulullah'ın dedesi Abdü'l-Muttalib de; "on oğlum olursa, bir tanesini Kâbe'nin yanında kurban ederim!" diye ahdettikten sonra, on oğlu olunca, bir tanesini kurban etmek üzere oğulları arasında kur'a çekmiştir. Kur'a, Hz. Peygamber'in babası Abdullah'a düşünce, karşılığında fide olarak on deve ayırmıştır. Anacak, on kur'a çekilerek her seferinde kur'anın Abdullah'a düşmesi, onuncu seferde deve sayısının 100'ü bulup kur'anın develere düşmesi sonucunda develer kurban edilerek Abdullah kurban edilmekten kurtulmuştur. Ar duygusuyla ise, sadece kız çocukları diri diri toprağa gömülerek öldürülürdü.⁴

Kur'ân, temelde kâinatın küçük bir örneği olan insanı öldürmeyi şirkten sonra en büyük günah olarak kabul eder ve masum bir insanı öldürmeyi, tüm insanları öldürmekle eş değer tutar.⁵ Bahse konu, öldürülen çocuk ise, özellikle Yüce Allah'ın yaratışında cinsiyet ayırımı yapılarak bu cinayet işleniyorsa, eylemdeki şenaatin boyutunu oldukça yükseltir. Onun için dar-ahrette yapılacak olan ilk sorgulama bu konuda olacaktır.⁶

¹ Bkz. Nahl, 16: 58; Zuhruf, 43: 17; Tekvir, 81: 8, 9.

² "Yine bunun gibi, müşriklerin birçoğuna, onların ortakları olan şeytanları ve put hizmetçileri, onları helâk etmek ve dinlerini karışık hale getirmeleri için, kendi çocuklarını öldürmeyi hoş gösterdi." (En'am, 6: 137). Bu ayetin tefsiriyle ilgili olarak, bkz. es-Sa'lebî, *el-Keşfü ve'l-Beyan*, IV, 194.

³ Bkz. En'am, 6: 140.

⁴ Bkz. Hamud b. Ahmed er-Ruhaylî, *Menhecü'l-Kurâni'l-Kerim fi da'veti'l-Müşrikîn ile'l-İslâm*, II, 763.

⁵ "Kim bir insanı, insana karşılık olmaksızın, yada yeryüzünde bir bozgunculuğa karşılık olmaksızın, öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur." (Maide, 5/32)

⁶ "Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü zaman." (Tekvir, 81: 8, 9).

Çoğu tefsir kitaplarında, Araplar arasında uzun süre devam eden ve “ve’dü’l-Benat” tabir edilen¹ bu vahşiyane geleneğin diğer toplumlarda da mevcut olduğu, ancak cahiliye Araplarında diğer toplumlara göre daha az rastlandığı ifade edilmişse de, onlar arasında daha çok yaygın olduğu kanaati ağırlık kazanmaktadır.²

Taberî'nin Tefsirinde geçen şu rivayet, oldukça ilgi çekicidir. Katade'den, şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Kays b. ‘Âsım et-Temimî, Resu-i Ekrem’e gelerek, “Ben Cahiliye döneminde, kendi kızlarımdan 8 tanesini bu şekilde öldürdüm.” dedi.” Resulullah, bunun üzerine, “her birisi için bir deve tasadduk et!” buyurdu.”³ Yine Katade'den yapılan rivayete göre o. Şöyle demiştir: “Araplar, köpeklerini beslerlerken, kızlarını diri, diri yere gömerlerdi.”⁴

Kur’ân, İslâm öncesi Arap toplumunda, bir kimsenin bir kız çocuğunun dünyaya geldiğinin haberini alması durumunda yaşadığı psikolojisini şöyle tasvir etmektedir:

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهَهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

“Onlardan birine bir kızının dünyaya geldiği müjdelendiği zaman içinde şiddetlenen öfkelerini gizleyerek yüzü mosmor kesilirdi. Müjdelendiği bu haberin kötülüğünden dolayı, toplumdaki (eşinden, dostundan) saklanmaya çalışırdı. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın verdikleri hüküm ne kötüdür.”⁵

Kur’ân-ı Kerim, müşriklerin çocuklar arasında ayırım yaparak kız çocuklarını utanç unsuru kabul edip bu şekil bir uygulamaya maruz bırakmalarının, bununla beraber hoşlanmadıkları kız çocuklarını Allah'ın payı, erkek çocuklarını ise kendilerinin payı olarak kabul etmelerinin son derece kötü bir hüküm olduğuna dikkat çekmektedir.

Hükümlerin, değerlendirmelere göre, değerlendirmelerin ise kabul edilen kıstaslara göre olacağı göz ardı edilemez. Hükmün doğruluk veya yanlışlığı, o hükmün infazıyla ortaya çıkan sonucun insanî olup olmadığıyla anlaşılır. Bu itibarla, bir karar sonucu insanlık dışı bir sonuç meydana gelmiş

¹ Bkz. el-Cevherî, *es-Sihah*, “ve’d” maddesi.

² Bkz. Taberî, *Cami’u’l-Beyan*, c.24, s. 248; es-Semanî, Tefsirinde bu âdetin, özellikle Rebî’a ve Mudar kabillerinde yaygın olduğunu, Kinâne ve diğer kabilelerde ise, böyle bir uygulamanın bulunmadığını kaydetmektedir.

³ Bkz. el-Cevherî, *es-Sihah*, XXIV, 288.

⁴ Bkz. Taberî, *Cami’u’l-Beyan*, c. 17 s.228

⁵ Nahl, 16/ 58, 59

ise, o kararın ve onun dayanağı olan ölçütün de çürük ve zalimane olduğu net olarak ortaya çıkar. Ayet, müşrik Arapların özellikle, köpeklerini beslerken, masum kız çocuklarını diri diri toprağa gömme adetlerinin içi yüzündeki çirkinliğini açığa çıkarmakla bu adet ve geleneklerinin ve bunlara bağlı değerlendirmelerinin de son derece çirkin olduğuna vurgu yaparak konuyu bağlamaktadır. Ancak ayette vurgulanan hükmün kötülüğü; bununla sınırlı olmayıp çocuklar arasında ayırım yapma, bir baba olarak hayatı boyunca aşağılık duygusuyla kız çocuğunu elinde tutma, daha da kötüsü onu diri diri toprağa gömme, nefret ettikleri bu çocukları Allah'ın payı olarak kabul etme gibi konuyla ilgili tüm tutum ve davranışlarını kapsamaktadır.

Kur'ân-ı Kerim, bu usulle öldürülen masum kız çocuklarına “mevûde” مؤودة (diri, diri çukura atıldıktan sonra üzerine atılan toprağın ağırlık ve basıncıyla maktule olan kız çocuğu)¹ tabirini kullanmıştır. Bu cinayetin büyüklüğüne işaret etme noktasında, mahşerin kurulmasını müteakip ilk sorgulanmanın, bu konuda olacağını haber vermektedir.²

İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir: Cahiliye döneminde, hamile bir kadın doğum vakti yaklaştığında, bir çukur kazar ve o çukurun başında sancı çeker. Eğer kız doğarsa, onu o çukura atarak üstünü toprakla kapatır, erkek doğarsa onu alıkoyardı.³

Hz. Peygamber'in şairi, el-Hassan; bu masumelerle ilgili şu beyti dile getirmiştir:

ومرودة مقرورة في معاوز * بآمتها مرموسة لم توسد

Henüz kundak bezine yeni sarılmış bir bebekken, (baksana!) Diri, diri toprağa gömülen bir maktule olmuş,

Henüz başının altına bir yastık konulmamışken, göbek bağıyla beraber üstü toprakla örtülmüş.⁴

El-Haccac, İbn Cüreyc'den, yapmış olduğu rivayette, Hz. Peygamber'in, Mekke'den Medine'ye hicret eden kadınların biatlerini kabul etmesinin şartlarından birisinin ifade eden, “elleriyle ayakları arasında iftira uydurup getirmemeleri”⁵ ayetiyle ilgili olarak şunları anlattı: “Cahiliye döneminde kadın bir kız çocuğu dünyaya getirdiğinde, (korkusundan) kocasından habersiz olarak bir erkek çocuğu bulur, eve getirerek “bu senin

¹ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. XIX, 233.

² Bkz. Tekvir, 81: 8, 9.

³ Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, XIX, 233; Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Beğavî, *Me'alimü't-Tenzil*. Tahkik: Abdü'r-Rezzak el-Mehdî, VII, 348.

⁴ Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, XIX, 232.

⁵ Mümtetine, 60,/12

çocuğundur.” derdi.¹

Bu durum, Cahiliye döneminde, dünyaya bir kız çocuğu getiren bir annenin, konjonktürel olarak yaşadığı bir ar duygusuyla içine girdiği tuhaf bir psikolojik halin ifadesidir.

İslâm'ın gönüllerde gerçekleştirdiği fetih, berberinde hayata ve fitrata doğru bakış tarzını getirmiştir. Dolayısıyla sosyal hayatta görülmemiş bir açılımın kökleşmesini sağlamıştır. Sonuçta gerek baba ve gerek anne, kız çocuğu ebeveyni olmanın zilletinden, ya da, birer evlat katili durumuna düşmenin vahşetinden kurtularak, peygambervari kız babası olmanın izzetine erişmiştir. Bunun gibi, kız çocuğunun kendisi de, bir ar vasıtası olmaktan, dolayısıyla da ebeveyni tarafından dışlanmaktan veya vahşiyane öldürülmekten kurtulmuş, anne-baba tarafından daha çok sevilen Allah'ın sempatik bir hediyesi derecesine çıkmıştır.

Kur'ân, erkek veya kız çocuğu dünyaya getirmenin, Yüce Allah'ın iradesine bağlı bir husus olduğuna; bu nedenle ebeveynin cinsiyet tercihi gibi şansının bulunmadığına; bunlardan birisinin veya her ikisinin birden ebeveyni verilmişlerinin arasında hiçbir fark olmadığına, erkek çocuğu gibi kız çocuğunun da yüce Allah'ın bir hibesi ve bir armağanı olduğuna dikkat çekmektedir.

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَّا لَهُ نَائِبُونَ وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ أَوْ
يُرْجِيهِمْ ذَكَرًا وَانثًا

Göklerin ve yerin egemenliği, Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız (çocuklar)ihsan eder, dilediğine de erkekler (çocuklar) armağan eder veya onları erkekli kızlı(ikizler) olarak yaratır...”²

Zemahşerî, bu ayette Yüce Allah'ın, çocuk armağan etmesi bağlamında, önce kızlardan bahsetmesindeki yüce maksadını şöyle açıklamaya çalışmaktadır: "Arapların bir belâ olarak kabul edip de istemedikleri kız çocuklarının öncelikli olarak, bir belâ değil, onların da birer armağan olduğu gerçeğinin yerleştirilmesi önem arz etmekteydi. Bu nedenle önem arz eden bir hususa dikkat çekilmesi için söz esnasında ona öncelik verilmesi, daha uygun düşmektedir."³ Böylece, Kur'ân, kız çocuklarına ar vesilesi nazarıyla

¹ İbn Abdî'l-Berr, *et-Temhid limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Me'anî ve'l-Esânîd*, c. 12, s. 240. Aslında "elleriyle ayakları arasında iftira uydurup getirmemeleri (Mümûtehine, 60: 12). ayeti, bir kadının başkasından olan bir çocuğunu kocasına isnad ederek "bu senin çocuğundur." diye kocasına ihanet edip iftira etmesiyle ilgili iken yukarıda el-Haccac'ın tahdis ettiği durumun da aynı kapsama alındığı anlaşılmaktadır.

² Şûra, 42: 49, 50.

³ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, VI, 213.

değil, birer ilâhî hediye nazarıyla bakılması düşüncesine insanlık kamuoyunun dikkatini çekmekle, gönüllerde önemli bir devrim daha gerçekleştirmiş oldu.

Öbür taraftan, gerek Cahiliye döneminde, gerekse Hıristiyanlık anlayışında kadına bir günah vasıtası veya potansiyel günahkâr nazarıyla bakıldığından, hem baba hem de koca evinde bir sığıntı kabul edilir, varlığı her iki tarafa da ağır gelirdi. Bu nedenle yukarıda da temas ettiğimiz gibi, henüz bir çocukken ya diri diri gömülerek katledilir veya zilletle alıkonurdu. Koca evinde ise, at ve devenin kendisinden daha değerli ve daha kıymetli olduğu bir meta' olarak kabul edilirdi. Kocasından boşandığı takdirde boşayan kocası izin vermedikçe bir başkasıyla evlenemezdi. Kocasıyla küsüşüp baba evine geldiğinde, karı koca barışıp, yeniden bir araya gelmek isteseler bile, ailesi tarafından izin verilmedikçe kocasına bir daha dönemezdi.¹ Yine o dönemde, kadınlara yönelik "zihar" denilen bir uygulama vardı. Bu ise, kocasının hanımına kızması sonucunda, "Senin sırtın, bana annemin sırtı olsun!" demesiyle ev içinde karı kocanın fiilen birbirinden ayrılması demektir. Bunun üzerine erkeğin eşine yaklaşması tamamen haram olur, bununla kadın ne evli ne boşanmış, iki durum arasında muallakta kalmış bir hâl alırdı.²

Konuyla ilgili "Mücadele" adıyla bir Kur'ân Suresi inmiştir. Bu suredeki ayetlerle Kur'ân;

a. Her şeyden önce, kadına karşı erkeği kayıtsız, şartsız doğal olarak haklı görme anlayışını ortadan kaldırarak, bir kadının kocasıyla ilgili olarak Hz. Peygamberle tartışmasını haklı bulmuştur.³

b. Böylece kadını haklı olduğu bir konuda kocasını şikâyet etme hakkını vermiştir.

c. Kadını oldukça mağdur edici böyle zalimane bir uygulamaya son vererek bununla nikâh akdinin bozulmayacağına hükmetmiştir.

d. Bir erkeğin eşinin sırtını, karnını veya başka bir tarafını kendi annesinin sırtına, karnına veya bakması haram olan bir uzvuna benzetir bir ifade kullanmasını, anne ve eş saygınlığına ters düşen ve nikâh akdini hafife alan çirkin bir söz olarak değerlendirmiştir.⁴ Bu konuda yapılan uyarıların ise, Allah'ın sınırları olduğuna, dolayısıyla bunları dikkate almamanın bu sınırları aşmak olduğuna dikkat çekmiştir.

¹ Seyyid Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur'ân*, I, 233.

² Seyyid Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur'ân*, VI, 42.

³ Mücadele, 58: 1.

⁴ Mücadele, 58: 2.

e. Bununla beraber, yine de bir erkeğin böyle bir yola başvurması durumunda ona ceza olarak şu müeyyidelerin uygulanmasını öngörmüştür:

- a. Keffaret ödeyinceye kadar eşine yaklaşmaması,
- b. Keffaret olarak varsa öncelikle bir köleyi hürriyetine kavuşturması,¹
- c. Yoksa aralıksız iki ay oruç tutması,²
- d. Buna da gücü yetmediği takdirde, altmış yoksulu doyurması.³

O dönemde yeryüzünün başka yerlerinde de kadına bakış bundan çok daha iyi değildi.⁴

Tüm bunlar göz önüne alındığında, insanlığın kurtuluşu ve saadeti adına Hz. Peygamber'in gönderilişini mucip yüzlerce sebep varken, bunlar arasında konuyla ilgili bir nebze bu bahsimiz dahi, kendi başına Onun gelmesi için yeterli bir sebepti.

Yüce Allah, başta insanlar olmak üzere canlı varlıkları erkek ve dişi yaratmasına açıkça yemin ettiğini;⁵ erkek ve dişi olarak insanları tek bir nefisten yarattığını⁶, iman edip, salih amel işleyerek cennetlik olmada cinsiyet yönünden kimseye bir öncelik tanımadığını haber vermektedir. İslâm vasıtasıyla kadının bir hasis meta olmaktan çıkarılıp, evinin sultanı derecesine çıkartıldığını takva düsturuyla amel etme noktasında Allah katında eşinden de üstün olabileceğini görmekteyiz.

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا

“Erkek olsun, kadın olsun inanmış olarak kim salih bir amelde bulunursa, onlar, cennete girecek ve onlar, bir 'çekirdeğin sırtındaki tomurcuk kadar' bile haksızlığa uğramayacaklardır.”⁷

Diğer taraftan, aşağıdaki ayette olduğu gibi, Kur’ân-ı Kerim, en güzel nitelikleri taşımada hep kadın erkek beraberliğini nazara vermektedir.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّانِعِينَ وَالصَّانِعَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

“Hiç şüphesiz, Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü'min olan

¹ Mücadele, 58: 3

² Mücadele, 58: 4

³ Mücadele, 58: 4

⁴ Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, I, 232.

⁵ “Erkek ve dişi olarak (Allah'ın) yarattıklarına andolsun!” (Leyl, 92:3).

⁶ (İnsan) Kendisi, dökülüp-akıtılan meniden bir damla su değil miydi? Sonra bir alak (embriyo) oldu, derken (Allah, onu) yarattı ve bir 'düzen içinde biçim verdi. Böylece ondan, erkek ve dişi olmak üzere çift kıldı.”(Kıyame, 75:37,38,39; Ayrıca bkz.Necm,53/45;Hucurat, 49: 13).

⁷ Nisa, 4: 124; Gafir, 40: 40.

erkekler ve mü'min olan kadınlar, gönülden (Allah'a) itaat eden erkekler ve gönülden (Allah'a) itaat eden kadınlar, sadık olan erkekler ve sadık olan kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, saygıyla (Allah'tan) korkan erkekler ve saygıyla (Allah'tan) korkan kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çokça zikreden erkekler ve Allah'ı çokça zikreden kadınlar, işte bunlar için Allah bir bağışlanma ve büyük bir ecir hazırlamıştır.”¹

Bu ayette, İslâmî ruhun oluşması ve gelişmesinde birbirlerini destekleyen şu nitelikler sıralanmıştır: İslâm, iman, kunut, sıdk, sabır, huşu', tasadduk, savm, hıfzı'l-Füruc, zikrullah. Yüce Allah'ın övdüğü bu niteliklerin her birisi, İslâmî şahsiyetin gelişmesinde önemli bir rolü vardır. Bu nedenle bu niteliklerin her birisi, tek başına bile kadın-erkek farkı gözetilmeksizin yüksek birer insanî değerdir.

d. Yalın Şekilcilik

Mal varlığıyla beraber şekilciliğin de beşerî ölçülerden birisi kabul edildiğini ayet ve hadislerin işaretinden anlamaktayız. İslâm kibre alamet olmamak kaydıyla şeklî güzellik ve temizliğe önem verir. Ancak bu şeklî güzellik ve temizlikle kalbî temizlik ve güzelliğin paralelliğini esas alır. Yani giyim-kuşam ve söz güzelliğinin, iç güzelliğin yansıması olmasını gerekli kılar. Bu nedenle Kur'ân, iç-dış çelişmesini münafıklı alameti olarak kabul eder. Bu durum şu ayetle Hz. Peygamber'e bildirilmiştir:

وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنْهُمْ خَشَبٌ مُسْتَنْدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ

“Sen onları gördüğün zaman cüsseli-yapıları beğenini kazanmaktadır. Konuştukları zaman da onları dinlersin. (Oysa) Sanki onlar, (sütun gibi) dayandırılmış ahşap-kütük gibidirler. (Bu dayanıksızlıklarından dolayı da) Her çağrışı kendileri aleyhinde sanırlar. Onlar düşmandırlar, bu yüzden onlardan kaçınıp-sakin! Allah onları kahretsin! Nasıl da çeviriliyorlar.”²

İbn Abbas'ın açıklamasına göre, Abdullah İbn Ubey yakışıklı, sıhhatli, çekici konuşan bir kimseydi. Onun Medine'nin ileri gelenlerinden olan arkadaşları da kendisi gibiydi. Hz. Peygamber (s.a) meclise geldiğinde sırtları yastıklara dayanmış bir şekilde iddialı, iddialı laflar ederlerdi. Öyle ki onların bu halini gören bir kimse, bu muteber kişilerin, şehrin en alçak karakterli

¹ Ahzap, 33: 35

² Münafikûn, 64: 4.

kimseleri olduklarını tahmin edemezdi.¹

Bu nedenle Hz. Peygamber ve arkadaşlarıyla karşılaştıklarında, dilleri onlarla beraber, fakat kalpleri, onların düşmanı ile beraber olan bu ikiyüzlü insanlardan düşman oldukları için sakınılması konusunda Hz. Peygamber ve arkadaşları uyarılmaktadır.²

Şu hadis de yalın şekilciliği reddetmektedir:

Allah sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz, sizin kalplerinize ve davranışlarınıza bakar.”³ O halde, kalp ve davranışlarınızı düzeltmeye bakınız, tüm himmetinizi mal ve şeklinize sarf etmeyiniz!”⁴ Bu hadiste Yüce Allah’ın insanların şekil ve malına bakmayacağına ifade edilmesiyle, onları bu iki şeye göre değil de kalplerindeki samimiyetlerine göre değerlendireceğine dikkat çekilmek istenmiştir.⁵

e. Soy-Sop Üstünlüğü

İslâm, soy-sopu, ret ve inkâr etmediği gibi onu asla ihmal de etmemektedir. Neslin temizliğine oldukça önem veren İslâm, aile kurumunun iki ana umdesi olan karı kocanın nikâh akdiyle bir yuva kurmak üzere meşruiyet temeline dayalı olarak hayatlarını birleştirdiklerini ilân etmelerini emretmektedir.⁶ Bu akit, eşlerin, karşılıklı sevgi, saygı anlayışı içinde birbirlerine her zaman sadık kalacaklarına ve birbirlerinin hukukuna saygılı olacaklarına ilişkin, Kur’ân’ın öngördüğü ve **مِيثَاقًا غَلِيظًا** diye tabir ettiği güçlü bir sözleşme ve sağlam bir akit teminatıdır.⁷

Bu kurumun kutsiyetine işaret emek ve insanın dünyaya gelişindeki yüce

¹ Bkz. Ebü'l-Hasan Ala'üd-Din Ali b. Muhammed el-Hazin, *Lübabü't-Te'vil fi Me'âni't-Tenzil*, VI, 10; Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Beğavî, *Me'alimü't-Tenzil*, VIII, 126.

² Bkz. Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, XXIII, 396.

³ İbn Mace, *Sünen*, II, 1388.

⁴ Bkz İbn Mace, *Sünen*, II, 1388.

⁵ Bkz. Müslim, IV, 1987.

⁶ "Şu nikâhı ilân ediniz ve bunun üzerine defler çaldırınız!" Tirmizî, Sünen, I. 611. Fakihler, hadisin "Nikâhı ilân ediniz!" kısmından, çoğunlukla nikâh akdi esnasında iki âdil şahidin hazır bulunmasının farz olarak ilânın yerine geçtiği görüşüne varmışlardır. Ancak Malikîler, bunun yeterli olmadığını ayrıca ilânın da farz olduğunu söylemişlerdir. Hadiste geçen "ilân" lafzı, el-Münavi tarafından; "dügün ziyafetinin diğerlerinden farklı olduğunu göstermek için, meşruiyet ölçüleri içinde neşe ve sevincinizi izhar ediniz!" şeklinde açıklanmıştır. Bkz. Muhammed b. Hibban, *el-İhsan fi takribi Sahihi İbn-i Hibban*, thk. Şuayb el-Erneût, IX, 375; Bu Hadisin başka bir rivayetinde, "Bir koyunla dahi olsa, dügün ziyafeti veriniz!" buyrulmaktadır. Bkz. el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdü'l-Kadir 'Ata. VII, 473.

⁷ وَأَخَذْنَا مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ^ا "Onlar(eşleriniz), sizden kesin bir güvence (kuvvetli bir ahid) de almışlardır." (Nisa, 4/ 21).

hikmetine ve üstün sanatına dikkat çekmek üzere, yüce Allah, insanın dünyaya gelmesinin vesilesi olan baba ile dünyaya gelen evlada yemin etmektedir.¹ Öbür taraftan Hz. Peygamber, Cennetin annelerin ayağı altında olduğunu buyurmakla insanı dünyaya gelmesine vesile olan ailenin diğer umdesinin bu kurumdaki rolünün önemine vurgu yapmaktadır.²

Nesli muhafaza, ırzı muhafaza demektir ki, tüm peygamberlerin getirmiş olduğu zaruriyat-ı diniye denilen beş temel vazifeden biri olduğunda tüm usul âlimleri ittifak etmişlerdir. Bunlar; dini muhafaza, canı muhafaza, nesli muhafaza, akli muhafaza ve malı Muhafazadır.³

Ancak, bu şartlar doğrultusunda İslâm hiç kimseye soyuyla öğünme veya soyunun üstünlüğünü iddia etme hakkını vermemektedir. Kur'ân özellikle Babalarla öğünmeyi birçok ayetlerinde kınamaktadır.⁴ Ancak kişinin İlahî programı içselleştirmesine ve bunu pratiğe yansıtmasına önem vermektedir. Bu bilinçte olmayan bir kimsenin babasının salih bir kişi olması, ona bir fayda sağlamamaktadır.

Ebu Hüreyre'den yapılan bir rivayette Resulullah (s.a.s), soyun önemini şöyle vurgulamaktadır: "Bir kadın; güzelliği, soyu, malı veya diyaneti olmak üzere dört sebepten birisiye istenir. Sen dindarını al, elin dert görmesin!" buyurmuştur.⁵

Tarih boyunca, tüm bu değer yargılarıyla hep mutlu azınlık gruplarına, birçok imtiyazlar tanınmış, toplumun geri kalan çoğunluğu ise hep ortak servetlerden, temel haklardan ya tamamen mahrum bırakılmış veya sadece hayatlarını sürdürebilecekleri kadarıyla yetinmek zorunda bırakılmışlardır. Üstelik bu çevreler tarafından hep hor ve hakir görülmüşlerdir.

2. İnsanı Değerlendirmede Öne Çıkan Bazı Kur'ânî Dinamikler

Buraya kadar insanı değerlendirmede vahiyden uzak duran kesimlerin itibar ettikleri bazı hususları serdetmeye çalıştık. Şimdi de Kur'ân-ı Kerim'de öne çıkan bazı temel dinamiklere temas ederek aradaki farkı anlamaya çalışacağız.

¹ *وَالِدٍ وَمَا وَلَدٌ* "Babaya ve doğan çocuğa da Andolsun!" (Beled, 90:3)

² "Cennet annelerin ayakları altındadır." Bkz. Kudaî, *Müsnedüş-Şihab*, I, 102.

³ Salih b. Abdilaziz, *et-Temhîd, li Şerhi Kitabî't-Tevhîd*, s. 467.

⁴ *Ne zaman onlara: "Allah'ın indirdiklerine uyun" denilse, onlar: "Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye (geleneğe) uyarız" derler. (Peki) Ya atalarının akli bir şeye ermez ve doğru yolu da bulmamış idiyeler?"* (Bakara, 2: 170; Ayrıca bkz. Maide, 5: 104; Hud, 11: 109).

⁵ İbn Hibban, *el-İhsan fi Takrib-i İbn-i Hibban*, IX, 345.

a. İman ve Salih Amel

İman, Allah'a bir intisaptır, ilmî bir kabuldür. Bu nedenle insanla ilgili yüce Allah'ın koymuş olduğu ölçüleri kabul etmek de, imanın gereğidir. Salih amel ise, Allah'a olan sağlam bağlılığın hayata geçirilişidir. Başka bir deyişle Salih amel, insanın kalben çok sevip bağlandığı Rabbinin koymuş olduğu ölçüler doğrultusunda bilinçli bir şekilde davranışlarını düzenlemesi ve kontrol altında tutmasıdır. İman ve Salih amel arasındaki sıkı bağlantıdan dolayı, Kur'ân-ı Kerim'de bu iki kavram pek çok ayette beraber zikredilmiştir.¹

Razî, Salih amelleri üç kategoride toplamaktadır:

- Kalbin ameli ki; kulun inancı ve tasdikidir.
- Dilin ameli ki, kulun zikri ve şehadetidir.
- Azaların ameli ki; kulun taatı ve ibadetidir.²

Allah katında insanın, gerçek insan olma özelliğini kazanabilmesinin ilk ve en önemli kriteri, imandır. Salih amel ise, kişinin bu kriteri taşıdığını gösteren belge olarak ikinci önemli şarttır. O halde her bir salih amel, kişinin iyi ve makbul bir insan olduğunu çok yönlü bir şekilde ispatlayan bir vesikadır. Bu belgelerin çokluğu, kişinin imanının ve güvenirliliğinin güçlü olduğunun bir göstergesidir.

Bu nedenle iman kalpten, tüm beden hücrelerine, dolayısıyla da insanın davranışlarını ortaya çıkaran tüm organlara yansıyan bir enerjidir. Bu enerjinin hayata her bir yansıması, birer amel-i salihdir. Buna göre, insanın Allah'ın iradesi doğrultusunda malında tasarrufta bulunması bir amel-i salih olduğu gibi, aynı doğrultuda çocuğunu salih birer kişi olarak eğitmesi de bir amel-i salihdir. Ayetin işaretine göre, bu şartlar itibarıyla ancak mal ve evlat, Allah katında birer yakınlık vesilesi olabilirler.

Yüce Allah, böyle bir enerjiden yoksun insanları, insan statüsünde mülahaza etmediğinin nedenini, şöyle beyan buyurmaktadır:

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا
وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

“Andolsun, cehennem için cinlerden ve insanlardan çok sayıda kişi yarattık (hazırladık.) Kalpleri vardır bununla kavrayıp, anlamazlar; gözleri vardır, bununla görmezler; kulakları vardır, bununla işitmezler. Bunlar hayvanlar gibidir, hatta daha aşağılıktırlar. İşte bunlar gafil olanlardır.”³

¹ Bkz. M. Fuad Abdü'l-Bakî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres, li'l-Kur'ân'il-Kerim*, “slh” maddesi

² Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin er-Razî, *Mefatihu'l-Gayb*, XV, 34.

³ A raf, 7: 179

Ayetten de anlaşılacağı üzere, kalpten organlara doğru yansıyacak iman enerjisi olmayınca göz ve kulak gibi insan davranışlarını ortaya çıkaran önemli organlarda kayda değer iyi sayılabilecek bir aksiyon da olmamaktadır. Bu şekilde kalp, göz ve kulak üçlüsü, olması gereken işlevlerini yerine getirmeyince, bu organların hayvanlarınkinden bir farkı kalmamaktadır. Sonuçta bu durumdaki bir insan, sadece şekilsel ve kalıpsal bir insan olmaktan ibaret kalır. Adeta bu ayetle yüce Allah, zımnen bu tür cinlere ve insanlara, “Ben sizi, kendinizi bu hale düşürmeniz için mi yaratmıştım?” şeklinde sitemde bulunmaktadır.

b. Güzel Ahlâk

Ahlâk kelimesi, “huluk” kökünden gelmekte olup bu kökün çoğul şeklidir. “Huluk” ise, “halk” tan (yaratılıştan) gelmektedir. Huluk, Kur’ân-ı Kerim’de iki yerde geçmekte olup, ahlâk, huy, karakter¹ anlamında kullanıldığı gibi, âdet, gelenek anlamında da kullanılmıştır.² Buna göre ahlâk, kavramsal anlamda yaratılıştan gelen tüm güzellikleri kapsamaktadır.³ Kur’ân’ın getirdiği tüm prensiplerin temelinde de yaratılıştan gelen bu güzellikler yatmaktadır. Bu nedenle Kur’ân, aynı zamanda bir güzel ahlâk mecmuası olduğundan hayata her yönden güzellikler kazandırmaktadır.

Hz. Peygamber, her yönüyle bu güzellik prensiplerine uymada en büyük hassasiyet gösterdiğinden, “Hakikaten Allah’ın Resulünde sizler için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı bekleyenler ve Allah’ı çok zikredenler için en güzel bir nümune vardır”⁴ ayetiyle, mükemmel ahlâkın müntehası olan Hz. Peygamber’in (s.a.s) beşeriyet tarafından örnek alınması istenmiştir.

Hz. Aşşe’ye, Ebüd’d-Derda’ tarafından Hz. Peygamber’in (s.a.s) ahlâkı sorulduğunda; “Onun ahlâkı, Kur’ân’(dan ibaret) idi” cevabını vermiştir.⁵ Resulullah, (s.a.s) Kur’ân’la ahlâklananların yani Kur’ân’ın öğrettiği adabın hepsini en iyi uygulayanların başında geldiği için yüce Allah, kendisi hakkında, **“وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ**” Ve sen, şüphesiz pek yüksek bir ahlâk üzerindesin!⁶ Buyurmuştur. Buna göre Kur’ân’la ahlâklanmak, Yüce Allah’ın istediği model insan olmaya çalışmak demektir.

¹ Bkz. el-Cevherî, *es-Sihah*, “hik” mad.si

² **إِنَّ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ** “bizim tuttuğumuz yol, eskilerin adetlerinden başka bir şey değildir.” (Şu’ara’, 26: 137).

³ Bkz. Mümtetine, 60: 6.

⁴ Ahzab, 33: 21.

⁵ Bkz. Buharî, *Edebü’l-Müfred*, tahkik: Muhammed Füad Abdü’l-Baki, I, 115.

⁶ Kalem, 68: 4.

Kur'ân'a göre, güzel ahlâkla bezenmek, önce Yahudilik ve daha sonra da Hıristiyanlık tarafından vaftiz suyuna batırılıp çıkarılmakla değil, Allahın emir ve yasaklarına uymakla O'nun istediği hayat rengine bürünmekle olur. Hayata en güzel rengi veren boya, Allah'ın boyasıdır.¹ Allah, tüm varlıkları,² özellikle de insanı en güzel bir şekilde yaratmıştır.³ Allah Teâlâ, sözlerin en güzelini söyler,⁴ hükümlerin en güzelini verir. Bu nedenle güzel söz söylemeyi, güzel davranmayı, güzel giyinmeyi güzel tavırlar sergilemeyi ve güzel niyetli olmayı emreder. Tüm bunlar ve daha fazlası güzel ahlâkı oluşturur ve iyi bir insan modelini ortaya çıkarır.

İman; sevgi, hürmet, merhamet, hoşgörü ve tevazu gibi tüm güzellikleri içselleştirmeyi ve hayata geçirmeyi gerektirdiğinden, beraberinde; güzel ahlâkı da getirmektedir. Bu nedenle güzel ahlâk imanın olmazsa olmazıdır.

إن أكمل المؤمنين إيماناً أحسنهم خلقاً ، وخياركم خياركم لنسائهم

Ebu Hüreyre (r.a)'den yapılan rivayete göre, Resulullah (s.a.s) şöyle buyurdu: "Mü'minlerin imanca en mükemmeli, onların, ahlâkça en iyi olanıdır. Sizin en hayırlınız, hanımlarına en iyi davrananınızdır."⁵ İbn Neccar'ın Hz. Ali (r.a)'den yaptığı rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.s), "Mü'minlerin imanca en mükemmeli, onların, ahlâkça en iyi olanıdır. Müslüman, Müslümanların dilinden ve elinden güvende olduğu kişidir"⁶ buyurmuştur.

Kur'ân'a göre yüce Allah, bu dünyayı insanlar için bir müsabaka meydanı olarak yaratmıştır. Ama hiçbir zaman insanlığın zararına olan hususlar, bu yarışmanın konusu olmamıştır. Bununla daha çok insanın hayır ve faydayla buluşması amaçlanmıştır. Yüce Allah, "Hayırlarda yarışınız, hepinizin dönüşü Allah'adır"⁷ buyurmakla, bir taraftan hem bu müsabaka dallarının ortak paydasının "insanlık faydası" olduğunu belirlemekte, öbür taraftan da tüm insanların konuya ilişkin hesaba çekileceğine dikkat çekmektedir.

Bundan şu sonucu çıkarabiliriz ki, ferdin ve toplumun hayrına olan her şey ahlâkîdir, zararına ola şeylerin tümü de gayr-ı ahlâkîdir. Bu nedenle ahlâkîlik, insan için önemli değer yargılarından biridir.

c. Takva

¹ Bkz. Bakara, 2: 138.

² Secde, 32: 4.

³ Tin, 95: 4.

⁴ Zümer, 39: 23.

⁵ Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahavî, *Müşkilü'l-Asar*, IX, 473.

⁶ Celâlüddin b. Abdir-Rahman b. Ebî Bekir es-Süyûtî, *Cami'u'l-Ehadis*, V, 5, 406.

⁷ Maide, 5: 48.

Üstün gelme ve öne çıkma anlayışı, her insanın mahiyetine dercedilmiş bir duygudur. Ancak Kur'ân, bu duyguyu hep faydalı mecraya kanalize etme yönünde önemli teşviklerde ve hatırlatmalarda bulunmaktadır. Bu noktada insanların göstermiş olduğu tüm gayret ve çabalarda esas alınması gereken ölçünün, "takva" olduğunu şöyle vurgulanmıştır: **إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ** "Şüphesiz ki, Allah Katında en değerliniz, takvada ileri olanınızdır."¹ Yine Kur'ân, kendisinin, takva sahipleri için hidayet rehberi olan bir kitap olduğunu bildirmiştir.² O halde takva, imandan sonra insan için Kur'ân'dan yararlanmanın alt yapısıdır.

Şimdi bu Kur'ânî bir değer ölçüsü olan "Takva" kelimesinin anlamı üzerinde biraz duralım: "Takva"; "Vikaye" kökünden gelen bir isimdir. Bu ise lügat olarak; "Birilerini eziyet görmekten ve başına kötü bir şey gelmekten muhafaza etmek ve onu koruma altına almak" demektir. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerim'de; "şerri yaygın olan bir günden korkan; hiçbir karşılık beklemeden sırf Allah rızası için, içleri çekmesine rağmen yemeyip yoksulu, yetimi ve esiri yedirenlere verilecek mükâfatlardan birisi olarak, "Allah da onları, o günün şerrinden korur."³ buyrulmaktadır. "Allah" lafza-i celâli ile beraber, **اللَّهُ تَقْوَى** "Takva'llah" şeklinde isim tamlaması olarak kullanıldığı takdirde, "Allah korkusu, O'nun emirlerine imtisal ve yasaklarından kaçınma" anlamlarını taşımaktadır.⁴ Bu kelimenin Kur'ân-ı Kerim'de; Allah'ın azabına, o azabın yeri ve zamanına da izafe edildiğini görmekteyiz. Bu durum itibariyle "takva", Allah'ın azabından korunmak, sakınmak anlamını ifade etmektedir. "Kâfirler için hazırlanan ateşten sakınınız!", Allah'a döndürüleceğiniz bir günden sakınınız!" ayetleri, "takva"nın bu noktadaki anlamının örnekleridir.

Takvadaki sakınmanın, sünnette, harama girmemek için bazı mübahları terk etme boyutuna vardığını görmekteyiz. Atiyye Es-Sa'dî (r.a)'den yapılan bir rivayete göre, Hz. Peygamber(s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Kul, sakıncalı şeylerden sakınmak üzere bazı mübahları da terk etmedikçe, müttakilerden olamaz. Diğer bir rivayette ise, "takvanın hakikatine ulaşamaz."⁵ buyrulmuştur.

التَّقْوَى "Et-Takva" kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de 15 yerde geçerken, bu kelime kök ve tüm türevleriyle birlikte, 264 yerde zikredilmektedir. Bu prensibe uyulması 85 yerde emir ve tavsiye edilirken, 5 yerde de yüce

¹ Hucurat, 49/13

² Bkz. Bakara, 2: 2.

³ İnsan, 76: 11.

⁴ Bkz. İbrahim Mustafa ve ez-Zeyyat Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Vesît*, "vky" maddesi.

Heyet *el-Mu'cemü'l-Vesît*, ,

⁵ İbnü'l-Esir *Camiü'l-Usul min Ehadisi'r-Resul*, c.4, s. 2791

Allah'tan koruma dilemek anlamında dua şeklinde geçmektedir. Bir emrin çeşitli vesilelerle bu kadar çok tekrarlanması, konunun öneminin büyüklüğünü gösterir. Kur'ân-ı Kerim'de bu prensibe uyanlar için, 3 yerde التقي "taki", 48 yerde المتقون veya المتقين; daha çok takva sahibi olanlar için ise 2 yerde الاتقى "el-etka" tabirleri kullanılmıştır.¹

"İttika" kavramı ise lügat olarak; "İnsanın zarar ve acı verici şeylerden iyi sakınmakla kendisini koruması" demektir. Terim olarak kısaca, "Ahirette kendisine zarar verecek veya acı çektirecek kötülüklerden sakınmak, iyi ve güzel şeyleri davranış haline getirmekle yüce Allah'ın koruması altına girmek" anlamına gelmektedir. Bu, aynı zamanda bir yönden "Takva"nın da tanımıdır. Zira en büyük koruma Allah'ın korumasıdır. Beşerin koruması geleceğe taalluk etmediği gibi, şimdiki zamanda bile Allah'ın korumasına nazaran çok kısmî ve yüzeysel kalmaktadır. Bu nedenle gerçek anlamda korunma, yüce Allah'ın koruması altına girmekle gerçekleşen korumadır. Her ne kadar Yüce Allah'ın "Rahman" isminin gereği olarak herkesin bir dereceye kadar yaradılıştan Allah'ın korumasından bir nasibi varsa da, "Rahim" isminin gereği olarak da insanın iradî fiillerine nazaran kendi hür iradesi ile Allah'ın korumasına girmesi gereklidir.

"İttika", Kur'ân-ı Kerim'de; Allah korkusu, iman, tevbe, taat, ihlâs ile günahlardan sakınmak anlamlarında kullanılmıştır. Gerek "takva", gerekse "ittika", kavramları Kur'ân-ı Kerim'de incelendiğinde, bunların üç temel merteye üzerinde kurulu oldukları görülür:

1. Ebedî azaptan korunmak için şirkten uzak kalmakla beraber gerçek anlamda iman etmektir. وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "Allah onları takva sözü üzerinde durdurdu. Onlar da buna en çok layık idiler."² ayeti buna işaret etmektedir.

2. Büyük günahları irtikâp etmekten sakınmak, küçüklerinde de ısrar etmekten vazgeçmekle beraber farzları yerine getirmektir ki dinen daha en yaygın takva tanımı da budur. وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْفُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ "Eğer kentlerin halkı inanmış ve Bize karşı gelmekten sakınmış olsalardı, onlara göğün ve yerin bolluklarını verirdik."³

3. Kulun, kalbini haktan meşgul edecek her şeyden temizleyerek bütün

¹ Bkz. Muhammed Fuad Abdü'l-Baki, *El-Mu'cemü'l-Müfehres li elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim*, "vky" maddesi.

² Fetih, 48: 26.

³ A'raf, 7: 96.

varlığıyla Allah'a yönelmesidir. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ. "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa öylece sakının!"¹ ayetindeki ilâhî emir, buna işaret etmektedir.²

İnsan kalbi, manevî kirlilerden ve hastalıklardan korunmak, iman ve ilâhî iradeye uygun güzel şeylerle doldurulmakla ancak kalb-i selim haline gelebilir. Hz. Peygamber, Enes İbn Malik'ten yapılan bir rivayette şöyle buyurmuştur: "İslâm alenîdir, iman kalptedir. (göğsüne işaret ederek iki defa:)" takva buradadır, takva buradadır."³ buyurmuştur.

Takva mertebeleri, Allah'a giden yolda sebat eden tüm insanların sayısı kadar kişiden kişiye değişen birçok farklılıklar arz eder.

Genel anlamda koruma, sevgi esasına dayalıdır. Kişi, nasıl sevmediğini korumak istemezse, sevmediği bir kişinin koruması altına girmek de istemez. Allah, müttakilerin dostudur."⁴ "Allah, iman edenlerin dostu ve yardımcısıdır"⁵, ayetlerinin işaretinden de anlaşılacağı gibi takva, yüce Allah ile mü'min kulları arasındaki ilişkiler bağlamında bir dostluk bağıdır.

Bu itibarla takva, korku ve sevgi olmak üzere iki temel unsura dayanmaktadır. Ancak takvadaki korku; düşman korkusu, her hangi bir zarara uğrama korkusu veya Cehennem korkusu gibi bir korku türü olmaktan ziyade, insanın gerek Rabbine, gerekse O'nun mahlûkatına karşı yaptığı yanlışlar yüzünden, her zaman, her yönden muhtaç olduğu en büyük yardımcısının dostluğunu ve sevgisini kaybetme korkusu olarak öne çıkar.

Elbette son derece aciz, fakir ve muhtaç olmakla beraber, düşmanları pek çok olan insanın, her şeye gücü yeten, her ihtiyacını karşılayabilen, sonsuz merhamet sahibi bir zatın korumasına son derece ihtiyacı vardır. Kullarının bu son derece önemli olan ihtiyacını bilen yüce Allah, onlara merhamet kucağını açarak; وَالَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هُمْ يَرْجُونَ. O halde ey akıl sahipleri benim korumama giriniz."⁶ Buna göre, takva prensibiyle hareket ederek Allah'ın korumasına girmek, akli başında bir insan olmanın gereğidir.

İşte bunun içindir ki, Hz. Ebubekir, hilafete seçildikten sonra ilk vermiş olduğu hutbesinde; "En akıllı kimse, müttaki olan kimsedir. En ahmak kimse ise, Allah'ın emrinden çıkan (fâcir) günahkâr kimsedir." demiştir.⁷

¹ Al-i İmran, 3: 102.

² Bkz. Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 169.

³ Ebu Bekir b. Ebi Şeybe, *el-Musannef fi'l-Ehadîsi ve'l-Âsar*, VII, 211.

⁴ Casiye, 45: 19.

⁵ Bakara, 2: 257.

⁶ Bakara, 2: 197.

⁷ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, tahkik: Muhammed Abdü'l-Kadir 'Ata, VI, 353.

“Takva” kavramının, Kur’ân-ı Kerim’de daha çok; “iman”, “güzel davranış”, “iyilik”, “sabır”, “affetme”, “hidayet”, “nasihat”, “hak”, “sadakat”, “cennet”, “güzel sonuç”, “kurtuluş”, “Allah sevgisi” gibi kavramlarla bir arada kullanılmış olması, bu kavramlarla ifade edilen özelliklerin takvanın birer sonucu ve onun ürünü olmasından dolayıdır.

d. Hürriyet

İnsânî ve İslâmî değerlerden biri olan hürriyet, kölelik ve esaretin karşıtı olan bir kavramdır.¹ Hürriyet, tarih boyunca zamanın güçlüleri tarafından hep ihlâl, hatta bazen iptal edilen bir insan hakkı haline gelmiştir. Bu nedenle hürriyet gaspı, yüz yıllarca devam ede gelen bir insanlık dramı ve problemi olarak güncelliğini korumuştur.

Hürriyeti kısıtlanmış hür ruhlu insanlar, onu rüyalarında bile aramaya çalışmışlar, o sevda ile her şeyi terk etmişlerdir. Hürriyet, hayatı hayat yapan bir değer olduğu için, insanlık ailesi içindeki birçok toplumlar, bu haklarını ellerinden alan büyük güçlülere karşı bile direnme azmini göstermişlerdir.

Ancak, hürriyet imanın bir hassası olduğundan, bunun zevk ve aşkını insanlara aşıl原因 ve onlara bu uğurda mücadele azmini veren ruh, hep vahy-i ilâhî olmuştur. Bu nedenle, başta Hz. Peygamber olmak üzere, tüm peygamberlerin kendi dönemindeki en katı despotlara karşı gösterdikleri direnme, aslında birer hürriyet mücadelesiydi.

Kur’ân, hürriyet mücadelesini hiç kesintiye uğratmadan sürekli ve canlı tutmaktadır. Hürriyete kasteden beşerî güçler olmasa dahi, şeytan ve² nefs-i emmare³ başta olmak üzere hırs, tamah, düşük arzular, haset, bencillik gibi duygusal bazda insanın özgürlüğünü her zaman tehdit edebilen tüm faktörlere karşı Kur’ân sürekli bir mücadele ve mücahedeyi öngörmektedir. Zira insan bu mücadele ve mücahedeyle ancak gerçek hürriyete kavuşabilmektedir.

İslâm, başta din ve inanç olmak üzere, akıl, kalp, öğrenim, bilim, bilgi edinme, sanat, hayata bakış ve tefekkür gibi, hürriyeti geniş bir yelpazeye seriyor.⁴ Öbür taraftan, insan için meşru tüm keyiflerine kâfi gelecek oldukça geniş bir hürriyet alanı çiziyor. Ancak insanın bu dairenin dışına

¹ Bkz. Abdü’l-Fettah ‘Aşûr, s. 439.

² “Şeytan sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman kabul ederek ona karşı mücadele verin!” (Fâtır, 35: 6).

³ İslâm, nefisle mücadeleyi, en büyük cihad olarak kabul etmektedir. Bu nedenle “büyük cihadda ölen sıddıktır, küçük cihadda ölen şehittir.” buyrulmuştur. (Bkz. Hakkı, Tefsir-ü Hakkî, c. 4, s.437).

⁴ Bkz. Abdü’l-Fettah ‘Aşûr, s.449.

çıkıldığında, nefsin tuzağına düşerek onun tutsağı haline geleceğini söyleyerek onu uarmayı da ihmal etmiyor. Bununla beraber, İslâm, hayatın tüm alanlarıyla ilgili ilkelerini sunduktan sonra, insanları inanıp inanmada serbest bırakıyor.¹

İslâm'a göre hürriyet, imanın özelliklerinden biri ve Allah'ın bir hediyesi olduğundan, imanın güçlenmesi oranında hürriyet anlayışı da parıldar. Zira mü'min, Allah'a iman vermiş olduğu izzet ve vakarla, başkasının tahakküm ve istibdadını kabul etmediği gibi, imandan gelen şefkat ile de başkasının hak ve hürriyetine saldırıda bulunmaktan da son derece sakınır.

Bu açıdan, İslâm'ın hürriyete bakışı ile Batının hürriyet anlayışı arasında da belirgin bir farklılık meydana gelmektedir. Batı düşüncesine göre hürriyet, "Başkasına zarar vermeden kişinin istediği gibi yaşamasıdır." Oysa İslâm'a göre hürriyet, "kişinin ne kendisine, ne de başkasına zarar vermeden istediği gibi yaşamasıdır."² Buna göre hürriyetin iki yönü vardır: Biri, kişinin meşru hareketlerinde şahane serbest olması, diğeri de, başkasına hiçbir şekilde zarar vermemesidir.³

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Hürriyetin karşıtı köleliktir. İslâm öncesi Arap toplumu başta olmak üzere, birçok Avrupa ülkelerinde bile, kölelik, asaletin karşıtı anlamında kabul edilip köle ve cariyeler, insan değil de satılabilen önemli bir ticaret metaı olarak görülmüştür. Batının büyük düşünürlerinden Eflatun, Köleliğin, Cumhuriyet-i fazıla için gerekli bir düzen olduğunu söylemiş ve onlara vatandaşlık ve eşitlik hakkını yasaklamıştır. Aristo da ondan geri kalmayarak, köleliğin, insanlığın bir gereği olduğunu ve insanların bazılarının doğuştan hür, bazılarının ise doğuştan köle olarak yaratıldığını iddia etmiştir. Bu doğrultuda babanın kendi evladını satması hatta kendi kendisini dahi satması meşrulaştırılmış, kölenin çocuğu, hür bir kişiden dahi olsa köle kalmaya mahkûm edilmişti.

Bu şekilde öne sürülen bu beşerî değer yargılarının etkisiyle zamanla kölelerin sayısı, hürlerin sayısına oranla büyük artış göstermiştir. Bir ara Atina'da hürlerin sayısı 20 bine ulaşamazken, kölelerin nüfusu, 100 bini bulmuştu.⁴ Fazla uzak olmayan bir geçmişte bile Amerika'da, bazı lokantalara köpeklerin girmesine izin verilirken, sırf köle asıllı oldukları düşüncesiyle zencilerin oralara girmelerine izin verilmemekteydi.

¹ "Deki, İster inanın, ister inanmayın!" (İsra', 17: 105); "Deki hak, Rabbindedir, dileyen inansın, dileyen inkâr etsin!" (Kehf, 18: 29).

² Bkz. Bediüzzaman Said Nursî, *Münazarat*, s. 55.

³ Bediüzzaman Said Nursî, *Münazarat*, 58, 59.

⁴ Abdü'l-Fettah 'Aşûr, s. 460.

Bu müesseseyi kucağında bulan İslâm, hürriyet anlayışında oldukça hassas davranmış ve ona büyük önem vererek kölelik kurumunu tasfiye etmede büyük bir devrim gerçekleştirmiştir.

İslâm, ilk olarak köle istihdam edenlere, yediklerinden yedirme, giydiklerinden giydirme mecburiyetini getirmiştir. Ardından teşvik ve tecziyelerle¹ bu kurumu, tedricen ıslah ederek, bu durumda olan insanlara hürriyetlerini kazandırmakla iade-i itibarda bulunmuş ve onlara yeniden saygınlık kazandırmıştır.²

Zeyd b. Harise, Üsâme b. Zeyd, Bilâl-ı Habeşî, Selman-ı Farisî ve Suheyb-i Rumî gibi köle asıllı mü'minler, başta yakın Peygamber arkadaşlığı olmak üzere, peygamber müezzinliği, peygamber hısımlığı, peygamber danışmanlığı ve peygamber ordusu komutanlığı³ gibi maddi ve manevî önemli mevkiiler ihraz ettikleri gibi, Tabiîn Döneminde de İslâmî ilimlerde özellikle hadis alanında otorite haline gelerek hadis tarihinde "mevalî dönemi"⁴ adıyla önemli bir yer almışlardır.

Sonuç

¹ Kur'ân-ı Kerim; yanlışlıkla adam öldürme, ziharda bulunma ve yemini bozma durumlarında, ceza olmak üzere, birer kölenin hürriyetlerine kavuşturulmasını bir keffaret olarak öngörmektedir. Kur'ân-ı Kerim, bu şekil bir keffaret ödemeyi de, "*fekkü-Rakabe*" (boyundaki esaret bağına çözmek) olarak tabir etmektedir. (bkz. Nisa, 4: 92; Mücadele, 58: 3; Maide, 5: 59).

² Hz. Peygamber, Hz. Hatice tarafından kendisine hibe edilen Zeyd b. Harise'yi çok sevdiğinden dolayı onu evlatlık edinmişti. Bunun üzerine, halk tarafından Hz. Zeyde "Muhammed oğlu Zeyd" anlamına gelen "Zeyd b. Muhammed" şeklinde hitap edilmeye başlandı. Başka bazı sahabiler için de aynı durum söz konusu oldu. Ancak bu durum, Yüce Allah tarafından insan kişiliğini rencide edici olarak bulunduğundan, bu durumda olan kişilere kendi babalarına nispet edilerek hitap edilmesi emredildi. Babaların bilinmemesi durumunda ise, onların dinde kardeş ve dost olduklarına dikkat çekildi. Örnek olarak; Salim'in, (r.a) Huzeyfe'nin (r.a) azaldı kölesi olması hasebiyle "Huzeyfe oğlu Salim!" yerine "Salim kardeş!" veya "Huzeyfe'nin Dostu Salim" anlamında, "Salim Mevlâ Huzeyfe" gibi bir ifadenin kullanılmasının, Allah katında daha adilane, daha uygun bir davranış biçimi olacağı bildirildi. Böylece Kur'ân, kölelik statüsünü ortadan kaldırdığı gibi, bunu çağrıştıran "kul", "köle" gibi kaba tabirleri de kaldırarak yerine "dost" ve "kardeş" gibi kibar tabirler koymuştur. (Ahzab Suresinin 5. ayetinin, tefsiriyle ilgili olarak bakınız, Ebü'l-Leys es-Semerkandi, Bahrü'l-'Ulûm, III, 44).

³ Hz. Peygamber'in azaldı kölesi Zeyd b. Harise'nin oğlu olan Üsâme'yi henüz on sekiz yaşındaki bir delikanlı iken, sahabenin ileri gelenlerinin içinde bulunduğu bir orduya komutan tayin etmesi, oldukça dikkat çekicidir. (Bkz. Ebu Sa'd Abdü'l-Melik b. Muhammd b. İbrahim en-Nisaburî, *Şerefü'l-Mustafa*, I, 455).

⁴ Mevalî; dost, arkadaş, yardımcı gibi anlamlara gelen "mevlâ" kelimesinin çoğuludur. (Bkz. Ebu Tahir Mecdü'd-Din Muhammed b. Yakub el-Feyruzabadî, *el-Kamusü'l-Muhit*, (et-tab'atü's-sâmîne. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), I, 1344, "vly" maddesi).

Kâinatı ve kâinat içinde dünyamızı, dünya üzerinde de insanları yaratıp onlara hayat bahşeden yüce Allah olduğuna göre, insanın iki dünyada da mutlu olmasının yollarını en iyi bilen elbette ki O'dur. Bu itibarla kullarının mutluluğu için en geçerli bir hayat programını düzenleme yetkisine de yine O sahiptir.

Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet, böyle bir programı oluşturan düzenlemeler mecmuası hüviyetindedir. Bu doğrultuda belirlenen amacın gerçekleşmesi için bu programın içerdiği ilkelerin hayata geçirilmesini sağlamak açısından bu iki kaynağın kapsamındaki düzenlemelerin bir takım emir ve yasaklarla beraber bazı teşvik ve müeyyideler içermesi kaçınılmazdır. Bu prensiplere uyum göstermek tamamen insanların menfaati icabı olup, yüce Allah'ın kullarının olumlu veya olumsuz davranışlarından hiçbir şekilde etkilenmesi söz konusu değildir.

İnsan kadar Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellilerinin odağı olabilecek başka bir varlık olmadığı gibi, duygu ve arzularına sınır konulmayan, yükselişi ve düşüşü açısından da insan gibi mertebesi sabit bırakılmayan başka bir varlık bulunmamaktadır.

İnsan, mahiyetine doğuştan bırakılmış olan hayır ve şer kabiliyetlerinden herhangi birini kendi iradesiyle kullanması durumuna bağlı olarak, önüne açılan, sonsuz yükseliş veya sonsuz düşüş olmak üzere iki yoldan birisinin yolcusudur. Ancak yüce Allah'ın muradı hep kullarının yükselişinden yana olduğu için bu noktada onlar için gerekli bütün imkân ve ortamı hazırladığı gibi, onları sonsuz düşüşten koruma ve kurtarmanın tedbirlerini almış ve çarelerini belirlemiştir.

İnsanın bu iki zıt kutba doğru gerçekleştirdiği seyri esnasında vardığı noktayı en doğru bir şekilde belirleyip değerlendirme yetkisi, sadece Yüce Allah'a mahsustur.

İnsan, sosyal bir varlık olduğundan çevresiyle ilgili yaptığı değerlendirmelere göre, onunla olan iletişim ve ilişkilerini düzenlemeye çalışır. Bu bağlamda, bireyin toplumla kurmak durumunda olduğu bu iletişim ve ilişkilerin sağlıklı olması ve bu bağlamda bir takım paranoyalarla, ötekileşmelerin yaşanmaması için, başkası hakkında olduğu kadar kendisi hakkında da yapacağı sağlıklı ve tutarlı değerlendirmelerde bulunması oldukça önem arz etmektedir.

İnsanın, akıllı olmakla beraber, aynı zamanda duygusal bir varlık olması hasebiyle, gerek kendisi, gerek başkası hakkında yaptığı kişisel değerlendirmelerindeki yanılma ve hata yapma riski oldukça yüksektir. Haksızlık etmeme ve toplumda bir takım kaosların yaşanmasına sebebiyet

vermekle büyük veballer altına girmeme açısından konuya hassasiyet gösterilmesi, önem arz etmektedir.

Akıl, doğruyu bulmak, doğru algılamak ve dünyadan doğru yararlanmak üzere insana, Yüce Rabbi tarafından bahşedilen en büyük bir cevher ve en değerli bir hediyedir.

Duyguların kendi başına doğruyu bulabilme yeteneği bulunmadığı için, aklın egemenliğinde bulunmaları durumuna göre ancak yanılmaları önlenebildiği gibi, aklın yanılma payı da, ters orantılı olarak vahiyle paralel gidişi derecesine göre azalabilmektedir.

Yüce Allah, rahmetinin gereği olarak kullarının hep doğru değerlendirmelerde bulunup, doğru sonuçlara varmasını, böylece aradıkları ve son derece muhtaç oldukları gerçek huzuru bulmalarını sağlamak amacıyla, akıllıca yararlanmak üzere, onlar için şaşmaz bazı kıstaslar belirlemiştir ki, bunlar aynı zamanda temel insanî değerleri oluşturmaktadır. Peygamberler ise, bu kıstasları en sağlıklı bir biçimde kullanmayı ve onlardan yararlanmayı insanlara öğretmek üzere görevlendirilmiş birer hidayet ve medeniyet öncüsüdürler.

Beşeriyetin bu noktalardaki kayıp ve kazanımlarının, büyük önem taşıması, bu kayıp ve kazanımların da doğrudan alakalarının bulunması cihetiyle, insanî dinamiklerin yükseltilmesine ve onlara gereğince itina gösterilmesine yönelik Kur'ân ve Sünnette, büyük tahşidat yapılmıştır.

Sonuç olarak; mutluluk, tüm insanlığın fitrî, vazgeçilmez, temel, ortak ihtiyacı olduğundan, insan istediği takdirde, dünya hayatında da Cennet havasına benzer bir mutluluğu yakalayabilmenin çaresine sahiptir. O da, insanın duygusal ve kişisel mülahazalara dayalı beşerî dinamikler yerine, aklî verileri her zaman önemle ön plana çıkaran ilâhî dinamikleri benimseyip içselleştirmesi ve onları titizlikle pratiğe geçirmesidir.

Bibliyografya

Abdü'l-Bakî, Muhammed Fuad, el-Mu'cem'ül-Müfehres li Elfazi'l-Kur'ânîl-Kerim. Tab'atün Cedide. Tahran: Avend Daniş, tarihsiz.

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrahî. Keşfü'l-Hafa ve Müzîlü'l-Libas 'an mâ İştihere mine'l-Ahâdis 'alâ Elsineti'n-Nas. I-II. Beyrut 1351.

el-Alûsî, Şihabü'd-Din, Mahmud b. Abdillâh. Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ves-Seb'î'l-Mesânî. I-XVI. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.

'Aşur, Abdü'l-Fettah. Menhecü'l-Kur'ân fi Terbiyeti'l-Müctema'. et-tab'atü'l-Ülâ. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1979.

el-Beğavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. Me'alimü't-Tenzîl fi Tefsîri'l-Kur'ân=Tefsîrül-Beğavî. I-IV. Tahkik: Abdü'r-Rezzak el-Mehdî, et-Tab'atü'l-Ülâ.

- Beyrut: Dar-ü İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1420 h.
- el-Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Horasanî es-Sünenü'l-Kübrâ. I-X. et-Tab'atü's-Sâlise. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmye, 2003.
- el-Buharî, Muhammed b. İsmail, el-Cami'us-Sahih. I-IX, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- _____ Edebü'l-Müfred. Beyrut: Darü'l-Beşâir'il-İslâmiyye, 1989.
- Ebu Davûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistanî. Sünenü Ebi Davûd, I-IV, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebu Sa'd, Abdü'l-Melik b. Muhammed b. İbrahim en-Nisaburî. Şerefü'l-Mustafa. I-VI. et-Tab'atül-ûlâ. Mekke: Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1425.
- Ebü's-Sü'ûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmadî. İrşadü'l-Akli's-Selim ilâ Mezâye'l-Kitabi'l-Kerim. I-III, Beyrut: Darü İhyait-Türasi'l-'Arabî, tarihsiz.
- el-Hazin, Ebu Hasan Ali b. Muhammed. Lübabü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl. I-IV. et-Tab'atü'l-ûlâ. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1979.
- el-Heysemî, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebi Bekir. Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid. I-X, Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994.
- el-Hudarî, Muhammed b. Afifî. Nurü'l-Yakîn fi Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn. at-Tab'atü'l-ûlâ. Beyrut: Darü'l-Marife, 2004.
- el-Kurtubî, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh İbn-ü Abdî'l-Berr, , et-Temhid limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Me'anî ve'l-Esânîd. I-X. et-Tab'atü's-sâlise. Kahire: Darü'l-Kütübi'l-Misriyye, 1967.
- İbn-ü Kesîr, Ebü'l-Fida İsmail, b. Ömer. Tefsîrül-Kur'âni'l-Azîm. I-IV, Darü İhyai't-Türasi'l-'Arabî, Beyrut, 1969.
- el-Kuda'î, Muhammed b. Selâme. Müsnedü's-Şihab. Tahkik: Hamdî Abdul-Mecid es-Selefi, et-tab'atü's-sâniye. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensarî. el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân. I-XX. et-Tab'atü's-sâlise, Darü'l-Kitabi'l-'Arabî, Tahran 1967.
- Mevdufî, Ebü'l-A'lâ Tefhîmü'l-Kur'ân. I-X. Trc.: Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İkinci Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991.
- Mücahid, Ebü'l-Haccac b. Cebr et-Tabîî, Tefsîrül-Mücahid. Tahkik: Muhammed Abdü's-Selâm, et-tab'atü'l-ûlâ. Mısır: Darü'l-Fikr, 1989.
- Müslim, Ebu Hüseyin, Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, el-Cami'us-Sahih, I-V. Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Nursî, Bediüzzaman Said, İşaratü'l-İ'caz fi Mezanni'l-İcaz, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2001.
- Münazarat, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2001
- er-Razî, Fahrü'd-Din Muhammed b. Ziyâ'ü'd-Din. Mefatihu'l-Gayb. I-X. et-Tab'atü's-sâlise. Beyrut: Darü-İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1420 h.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. Safvetü't-Tefâsîr. I-III. et-Tab'atül-ûla. Kahire: Darüs-Sabûnî, 1997.
- Said Havva, Terbiyetü'r-Ruhiyye. et-Tab'atü'l-ûlâ. Dimaşk: Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1979.
- Salih, b. Abdî'l-Aziz. et-Temhîd, li Şerhi Kitabî't-Tevhîd. en-Neşretü'l-ûlâ, basım

yeri yok: Darü't-Tevhîd, 2003.

St. John, İncil. Beşinci basım. İstanbul: Yeni Yaşam Yay. 1991.

Seyyid Kutub, Fi Zilâli'l-Kur'ân, I-VI. et-Tab'atü's-Sabia 'aşer. Beyrut: Darü l'hyai't-Türasi'l-Arabi, 1975.

es-Süyûtî, Celâlü'd-Din b. Abdir-Rahman b. Ebî Bekir. ed-Dürü'l-Mensur fi Tefsîri bi'l-Me'sûr. I-VIII, Beyrut: Darü'l-Marife, tarihsiz.

et-Taberanî, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed. el-Mu'cemü'l-Kebir. I-II. et-Tab'atü'l-ûlâ. Beyrut: Darü't-Türasi'l-'Arabî, 1985.

et-Tahavî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. Müşkilü'l-Asar. I-XV, Basım yeri yok: Müessesetü'r-Risale. 1415h.

et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa. Sünen, I-V, Beyrut: Darü'l-Fikir, 1994.

el-Vâkidî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, el-Meğazî, et-tab'atüs-sâliise. Beyrut: Darü'l-A'lemî, 1989.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul: Eser Dağıtım, 1979.

ez-Zebidî, Muhammed Murtazael-Hüseynî, Tacü'l-'Arus min Cevâhiri'l-Kamus. I-X, Kahire: Darü'l-Hidâye, tarihsiz.

ez-Zemahşerî, Caru'llah Mahmud b. Ömer. el-Keşşaf. I-IV. et-Tab'atü's-sâniye. Kahire: Darü'l-Mushaf, 1977.